

3/2000

SOTSIAALTÖÖ

SISUKORD

Eessõna

Marina Asari

Riik ja seadus

Laste seksuaalse väärkohtlemise kui kuriteoliigi tendentsid

Elmar Nurmela

Sotsiaalpoliitika

Konverents "Alaealised seksitööstuses"

Kersti Pöldemaa

Ülevaade alaealiste õigusrikkumistest

Tiina Kase

Kogemus

Grupitöö teismeliste õigusrikkujatega

Lemme Haldre

Rajaleidjad: tee Eesti Lastefondist Sikupill Keskkooli ja Pae Gümnaasiumi

Marina Melnikova, Kadri Leinuste, Tarmo Kurves

Lapse õigused haiglas

Adik Levin

Teadus

Sotsiaaltöö perekonnaga - kuidas alustada

Marju Selg

Helimassaaž leevendab kehamuresid

Rael Gann, Eha Rüütel

Sündmus

Eakad naised ühiskonnas: New Yorki foorumi mõtteid

Taimi Tulva

Regioonid

Pikaajaliste töötute aktiveerimine Viljandimaal

Reet Jõgi

3. sektor

MTÜ Iseseisev Elu

Tiit Tõruvere

Kümme aastat Eesti heaks

Ago Ambre

Arvamus

Projektide rahastamisest

Andres Siplane

Üks võimalustest

Priit Ruut

Mõtteid nõustamise eetikast

Lenne Loide

Välismaa

Leonardo programmi toetusel praktikal

Eessõna

Kui ajakirjanik tegi mulle ettepaneku kirjutada eessõna ajakirjale Sotsiaaltöö, siis ajendas teda soov leida siinsest kirjatükist minu nägemust selle kohta, mis toimub Eestimaal ja kuidas elab eestimaalane täna.

Ma loodan siiralt, et ei peta tema lootusi, kui jagan lugejaga oma mõtet sellest, mis on tähtis minule ja mida ma pean kõige aluseks - ehk isegi elu aluseks. Sellest, mis motiveerib meid tundma, nägema, võitlema, kaitsma, töötama, armastama - see tähendab elama.

Perekond ja kodu.

Ärgata varahommikul oma toas, oma kodus. Kuulda hommikust peresaginat kõrvaltoas, köögis, vannitoas, ja kärsitu neljajalgse sõbra tagasihoidlikku meeldetuletust esikus.

Minu tütre naeratus, minu kallima hellus, minu vanemate tervis, minu sõprade heaolu ja südamerahu. See ongi tähtsaim minu, aga ma usun, et ka paljude eestimaalaste jaoks.

Tugevat tervist ja elurõõmu teie kodudesse!

Marina Asari
Kanada Saatkonna Eesti Esinduse juht

Riik ja seadus

Laste seksuaalse väärkohtlemise kui kuriteoliigi tendentsid

Elmar Nurmela
Lastekaitse Liidu president
Põlva politseiprefekt

Vastavalt lastekaitse seaduse § 33-le peab laps olema kaitstud igasuguse seksuaalse ärakasutamise eest. Seksuaalkuriteod, kus kuriteo objektiks on lapsed, on rasked isikuvastased kuriteod. Nende kuritegude puhul on meil tegemist väga suure latentsusega, neid kuritegusid on raske avastada ja tõendusmaterjali – asitõendite jne. kogumine - praegu kehtiva Kriminaalmenetluskoodeksi (KrK) puhul tekitab lapsele kui kuriteo ohvrile uusi kannatusi. Positiivsena peab mainima asjaolu, et Tartu Laste Tugikeskuse initsiatiivil, mida on toetanud Tartu prokuratuur, sotsiaaltöötajad ja noorsoopolitsei, on püütud probleemi lahendada, viies läbi seksuaalselt väärkoheldud lapse eeluurimistoiminguid üheaegselt eri institutsioonide koostöös ja jäädvustades need videolindile. Tartu politseiprefektuuris loodi 1999 aasta sügisel esimene spetsiaalne seksuaalselt väärkoheldud laste ülekuulamis-mängutuba koos vastava tehnilise sisustusega.

Kuna sellised kuriteod on enamasti väga suure latentsusega, võib arvata, et olukord on hetkel palju hullem, kui ametlik politseistatistika seda näitab. Politseistatistikast nähtub, kui palju laste vastu toime pandud seksuaalkuritegusid on registreeritud Eestis viimase kuue aasta jooksul.

Vaatleme alljärgnevalt KrK 4. peatükis (isikuvastased kuriteod) loetletud seksuaalkuritegusid, kus kuriteo ohvriks on lapsed, s.t alla 18-aastased isikud.

KrK § 115 lg2 p3 – alaealise vägistamine

KrK § 115 lg3 p2 – lapsealase vägistamine

KrK § 115-1 lg2 – sugulise kire rahuldamine ebaloomulikul viisil teadvult noorema kui 16aastasega

KrK § 116 – suguühendus noorema kui 14 a naissoost isikuga

KrK § 117 – sugukõlvatu tegevus noorema kui 16 a isiku suhtes

KrK § 118 lg2 – pederastia teadvult noorema kui 16 a isikuga

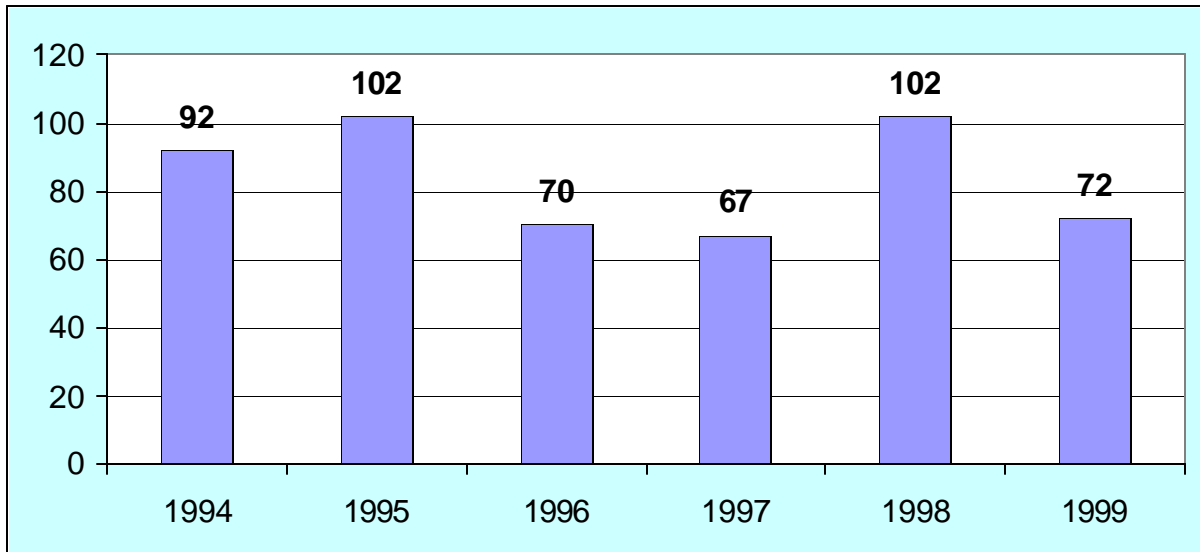
Tabel 1. Politseis registreeritud laste kallal toime pandud seksuaalkuriteod (1994 – 1999)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
§ 115lg2p3	30	33	27	28	18	22
§ 115lg3p2	17	17	9	9	5	2
§ 1151lg2	29	31	17	15	50	32
§ 116	5	1	1	1	3	1
§ 117	8	16	12	13	15	11

§ 118 lg2	3	4	4	67	11	4
KOKKU:	92	102	70	67	102	72

Alljärgneval joonisel esitatakse laste kui kuriteo ohvrite dünaamika viimase kuue aasta kohta.

Joonis1. Lapsed kui seksuaalkuriteo ohvrid

Seoses turismi kui majandusharu arenguga on uue tendentsina tekkinud poiste seksuaalne ärakasutamine välismaalaste poolt, mida näitab pederastiaga seotud kriminaalasjade kasv viimastel aastatel. See näide kinnitab rahvusvahelise koostöö vajalikkust laste kaitsel.

Ainukeses uuringus, mis on läbi viidud Eestis 1993.a ja 1995.a Hollandi Justiitsministeeriumi, Soome Õiguspoliitika Instituudi ja Eesti Vabariigi Siseministeeriumi kaasfinantseerimisel, märgitakse asjaolu, et ainult 5 – 15% kõigist seksuaalse vägivaldaga seotud kuritegudest teatatakse politseile. Võrreldes Eesti 1993. a ja Soome 1992. a andmeid peab mainima, et meil teatakse seda liiki kuritegudest isegi natuke sagedamini kui Soomes. Loodame, et mõningane positiivne mõju on olnud meie seaduste karmistamisel selles valdkonnas alates 1995. aastast, mille tulemusi võib konstateerida eriti seoses alaealiste prostituutide kasutamise vähenemisega lõbumajades.

Alaealine ja pornograafia ning vägivald. Alaealise kaasatõmbamine kuritegevusele, prostitutsioonile ning kallutamine prostitutsioonile

Kui enne 1995. aasta seadusemuudatusi võis politseioperatsioonide käigus kohata lõbumajades peaaegu alati 16 –17 aastaseid tüdrukuid, siis pärast 1995. aastat on olukord tunduvat muutunud: kohtus on süüdi mõistetud ainult kaks vahendajat, kes kasutasid alaealiste teenuseid. Politseioperatsioonide käigus kohatakse lõbumajades väga harva alaealisi tüdrukuid ja sellistel juhtudel on sageli tegemist tüdrukute pettusega oma vanuse varjamisel lõbumaja omanike juures.

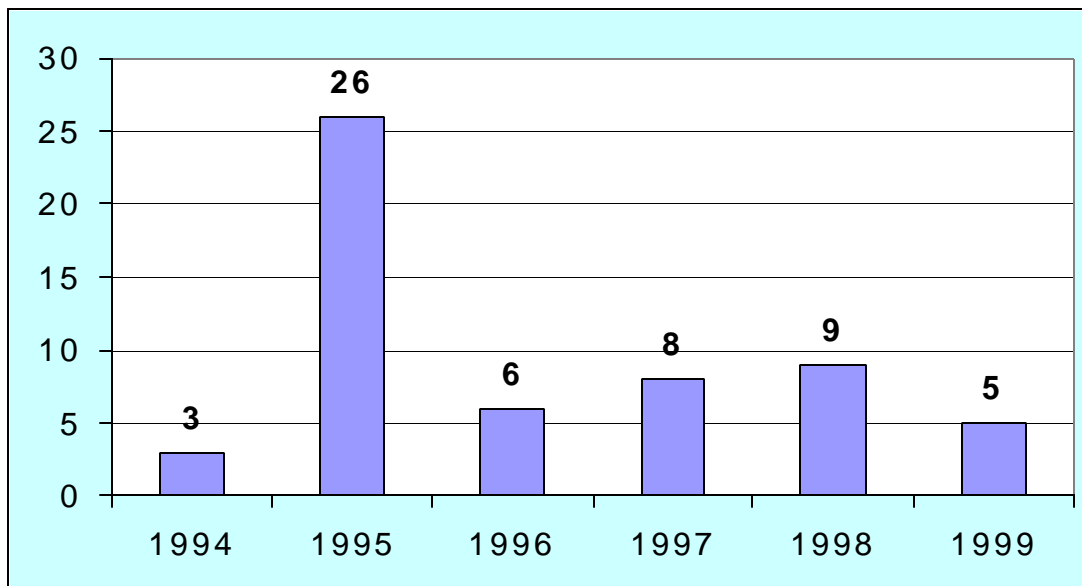
Pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmust propageerivate teoste leviku reguleerimise seadus võeti vastu 16.12.1997.a ning see jõustus 1.05.1998. Selle seaduse ellurakendamise kogemused paraku hetkel veel suures osas puuduvad. Eesti kriminaalkodeksi reguleerib seda valdkonda küllaltki hästi. 1995.a KrK uus redaktsioon sisaldab näit. järgmisi uusi kuriteo liike:

KrK § 200-3 – alaealist erootilises või pornograafilises situatsioonis kujutava teose valmistamine ning § 202-6 – isiku kallutamine prostitutsioonile või prostitutsiooni vahendamise. Enne uue KrK

muudatuste jõustumist kasutati näit. viimase kuriteo kvalifitseerimisel KrK § 200 (alaealise kaasatõmbamine kuritegevusele või prostitutsioonile), mis tegelikult ei võimaldanud saada ülevaadet prostitutsioonile kaasamisest.

Kui enne kriminaalkoodeksis 1995.a tehtud muudatusi valmistati Eestis noorsoopolitsei andmetel vähemalt 3 pornofilmi alaealiste osavõtul, mille eest ei olnud võimalik määrata karistust, siis pärast vastavaid muudatusi ei ole politseil enam andmeid seesugusest tegevusest meie riigis.

Noorsoopolitsei andmetele tuginedes võib esitada alaealiste prostituutide arvu dünaamika alates 1994.a. (vt joonis2), kusjuures peab arvestama asjaolu, et prostitutsioon ei ole iseenesest põhjus noorsoopolitsei andmepanka sattumiseks, sest prostitutsiooniga tegelemine ei ole Eesti seaduste järgi karistatav.

Joonis 2. Prostitutsiooniga tegelevad alaealised õigusrikkujad.

Kindlasti on alaealiste prostituutide arv suurem. Ekspertide arvamuse kohaselt, mis ühtib ühiskondlike organisatsioonide arvamusega, võib Eestis olla 100-120 alaealist prostituuti, kellest rõhuva enamuse moodustavad 16-17 aastased neiu. Sellele arvamusele jõuti 1999. aastal rahvusvahelise STOP-1 projekti käigus, mida finantseeris Euroopa Nõukogu ja Soome Siseministeerium ning mis jätkub käesoleval aastal STOP-2 projektina "Minors in the sex trade" ehk tõlkes "Lapsed sekskaubanduses"

Noorsoopolitsei andmepangas on ainult need alaealised, kes on sooritanud mingi õigusevastase teo ja võetud selle eest vastutusele ning prostituudina tegutsemine ainult kaasneb sellega. Samas ei ole tegemist tuhandete alaealiste prostituutidega, nagu aeg-ajalt rahvusvahelises ajakirjanduses seda esitatakse. Probleeme on ja neid tuleb lahendada, kuid positiivsena peab mainima asjaolu, et Eestis ei ole kunagi olnud ja ei ole ka praegu tänavaprostitutsiooni, mida ei saa öelda meie lähinaabrite Helsingi, Riia ja St.-Peterburgi kohta.

Kokkuvõtteks peab mainima, et eespool toodud seadusandlikud muudatused laste seksuaalse ärakasutamise tõkestamiseks on toimunud suures osas noorsoopolitsei, Lastekaitse Liidu ja Tartu Laste Tugikeskuse ning Rootsi Lastekaitse organisatsiooni Rädä Barnen initsiatiivil. See koostöö on võimaldanud paremini kaitsta laste huve, kuid on veel väga palju ära teha riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide, kohalike omavalitsuste ning elanike koostöös. Me peame muutma ühiskonnas valitsevaid väärtushinnanguid, seda eriti igasuguse laste vastu suunatud vägivalda suhtes. Laste vastu suunatud vägivald muutub sageli nendepoolseks vägivaldaks, mida

tõendab alaealiste kuritegevuse statistika. Samas ei ole normaalne olukord, kus noor neiu on sunnitud töötama prostituudina erakõrgkooli õppemaksu tasumiseks. See tähendab, et puuduvad teised alternatiivsed ja legaalsed võimalused õppemaksu tasumiseks, õpingute jätkamiseks ja oma vaese pere toetamiseks. Selle taustal võib õppelaenu saamise karmistamine anda mõningase tõuke prostitutsiooni arengule, mis küll viimaste aastate tendentses arvestades suundub rohkem teistesse riikidesse. Viimasel ajal räägitakse palju kuritegude ennetamisel naabrivalvest, mis tegeleb oma vara kaitsmisega. Samas vägivald laste vastu, ja seda on ka laste seksuaalne ärakasutamine, on tihti peresisene, millest võivad aru saada vaid lapsega vahetus kontaktis olevad inimesed – pereliikmed, naabrid, õpetajad, lasteaiakasvatajad, treenerid jne. Meie kõigi kohus on sekkuda vähemagi kahtluse korral, informeerides asjaomaseid ametkondi ja võttes sellega lapse ühiskonna kaitse alla. Tegelikult on tegemist sama naabrivalve põhimõttega – tagada sotsiaalse kontrolli tõhustamise kaudu elukeskkonna turvalisus. Me peame muutma arusaama, et teiste perede probleemid ei ole minu mure. Kui need probleemid kahjustavad otseselt lapse huve ja arengut, peavad need muutuma kõigi mureks ja hoolitsuseks kasvava põlvkonna eest, sest ükskõiksus lähiümbruskonnas toimuva vastu puudutab oma tagajärgedega varem või hiljem igat inimest ja perekonda. Laps on ju tegelikult kõige kaitsetum ühiskonna liige ja tema heaolu sõltub täielikult teda ümbritsevatest täiskasvanutest.

Sotsiaalpoliitika

KONVERENTS “ALAEALISED SEKSITÖÖSTUSES”- rahvusvahelise prostitutsioonivastase projekti STOP järjekordne etapp

Tallinnas toimub k.a 11.-13.06. hotellis *Central* rahvusvaheline konverents “Alaealised seksitööstuse s”. Konverentsi eesmärgiks on probleemi teadvustamine, ühiskondliku arvamuse kujundamine ja ülevaate saamine, mis Eestis selles valdkonnas sünnib ja tehakse. Konverentsile ootame kokku 200 inimest Saksamaalt, Soomest, Rootsist Venemaalt ja Eestist. Konverentsil osalevad sotsiaalminister ja siseminister nii Eestist kui ka Soomest.

Konverents on järjekordne etapp suures rahvusvahelises projektis, mille eesmärgiks on prostitutsiooni uurijate võrgustiku loomine Skandinaavia maades, uurijatevahelise koostöö arendamine ning koostöö Soome, Rootsi, Saksamaa, Venemaa ja Eesti ametiisikute vahel.

Seks kui kaup

Seksitööstus on võimsalt kasvav majandusliku tegevuse vorm, mida soodustavad mõningad kultuurilised ja ühiskondlikud tegurid. Kommertsseksi turg pakub pidevalt uusi tarbimisviise. Prostitutsioon on üks osa erootilise tarbimise kultuurist, kus reklaami ja turustamise abil püütakse kommertsseksi muuta igapäevaseks tegevuseks. Kui inimese keha ja seksuaalsust kasutatakse kaubana, siis peab seda nähtust käsitlema mitte ainult kui ühiskondlikku ja tervishoiu probleemi, vaid ka eetilise aspektist ja inimõigustest lähtuvalt.

ÜRO IV naiste maailmakonverents Pekingis seadis üheks kesksemaks eesmärgiks lõpetada naiste ja alaealistega kauplemine ning aidata prostitutsiooni ja inimkaubanduse ohvreid. Konverentsi lõppdokumendis rõhutatakse riiklike võimuorganite kohustust sekkuda seksiärisse ja lõpetada kauplemine naiste ja alaealistega.

Prostitutsiooniga seotud küsimused on rahvusvaheliselt esile kerkinud eriti viimaste aastate jooksul.

Projekt STOP Soomes

Soomes alustas kommertsseksi probleematikat käsitlev rahvusvaheline prostitutsioonivastane projekt STOP tööd 1998. aastal STAKES'i (Soome Sotsiaal- ja Tervishoiuministeeriumi Uurimis- ja Arendamiskeskus) juhtimisel.

Projekti alustamise ajendiks sai Soome kui Euroopa Liidu piiriiriigi asend, mis mõjutab Skandinaavia maade ja EL huvi nii Soome kui ka selle naabermaade olukorra suhtes. Soome on Baltimaadest ja Venemaalt lähtuva prostitutsiooni peatumis- ja transiitmaa. Soomlased suunduvad sageli seksteenuseid ostma just naabermaadesse, tunduvalt sagedamini kui kaugematesse piirkondadesse.

“Prostitutsioonivastane projekt” liitub iseseisva projektina “Naistele suunatud vägivalda tõrjumise projektiga” ja on planeeritud viieks aastaks. Programmi juhatuse esimehena tegutses 2000. aasta märtsini endine Soome sotsiaalminister Eva Biaudet.

STOP- projekti ülesanne on jälgida prostitutsiooniga seotud probleeme nii rahvuse piirides kui ka rahvusvaheliselt ning koguda ja levitada informatsiooni kommertsseksi nähtustest.

Info ja uurimine

Seksitööstuse erinevatest tahkudest ja kiiresti muutuvatest ilmingutest on informatsiooni vähe. Et prostitutsioon on uurimise objektina keeruline ja tundlik, siis on projekti üks eesmärkidest edendada uurimistööd.

STOP- projekti ülesandeks on toota uurimuste ja selgitustöö kaudu informatsiooni ja ettepanekuid prostitutsioonivastaste abinõude kasutusele võtmiseks ja sellega seotud negatiivsete ilmingute vähendamiseks.

Seoses püsivate muutustega prostitutsioonis peab nägema selle tausta moodustavaid konkreetse ühiskonna kultuurilisi ja formatsioonilisi struktuure. Projektiga tahetakse pöörata tähelepanu prostitutsioonile kui nähtusele ja selle osapooltele, kelleks on seksiteenuste ostjad ja seksikaubandusest vaheltkasu saajad.

Kersti Pöldemaa

Rahvusvahelise STOP projekti töörühma liige

ÜLEVADE ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTEST

1999. a. andmete alusel

Alaealiste õigusrikkumise tendentsid

Politseiameti arengu- ja infoosakonna alaealiste kuritegevust 1999.aastal kajastav statistika tõendab veel kord, et Eestis võib viimastel aastatel täheldada alaealiste kuritegevuse stabiliseerumist: alaealiste kuritegevus on suudetud suruda teatud raamidesse, see on peatunud kõrgel tasemel, kuid ei ületa 1998. a. alaealiste kuritegevuse taset.

Tabel 1. Alaealiste kuritegevuse võrdlus kuriteoliigiti:

Kuriteod liigiti	1998.a.	1999.a.	+/- %
Tahtlik tapmine	13	4	-62,6
Vägistamine	6	8	+33,3
Tahtlik kehavigastus	14	4	-71,5
Salajane vargus	1505	1466	-2,6
...korteritest	258	213	-17,5
...kauplustest	270	179	-33,8
...sõidukist	330	293	-11,3
Avalik vargus	179	218	+27,7
Röövimine	35	41	+17,1
Väljapressimine	20	49	+145,0
Kelmus	32	25	-21,9
Huligaansus	110	101	-8,2
Ärandamine	179	172	-4,0
Narkokuriteod	5	5	0,0
Kokku alaealiste kuriteod	2264	2255	-4,0

1999. aastal sooritas 1824 alaealist 2255 kuritegu, 1998.a 1779 alaealist 2264 kuritegu. 2255 kuriteo hulka on arvestatud ka need, mis olid sooritatud varasematel aastatel, kuid avastati 1999.a. Ainult 1999.a. alaealiste poolt sooritatud ja avastatud kuritegusid oli 2047. Seega on alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv Eestis vähenenud 4,0 %. Kriminaalvastutusele võetud alaealiste arv suurenes 2,5%. Sama tendents ilmnes ka poolaasta analüüsis. Viimane protsent viitab ühelt poolt kriminaalpolitsei töö tõhustumisele – alaealistele esitatakse rohkem süüdistusi, seda ka eelneval aastal toime pandud kuritegude eest, nad jõuavad kiiremini kohtupinki ning see aitab ennetada noorukitel karistamatuse tunde tekkimist. Teisest küljest on juurde tulnud uusi alaealisi õiguserikkujaid, kes on koondunud gruppidesse.

Kõigist 1999.a. avastatud kuritegudest (14 926) moodustasid alaealiste kuriteod 15,5%. 1998.a. oli alaealiste osakaal 17,5 %, seega on positiivne nihe - alaealiste poolt toime pandud kuritegude osakaal on vähenenud.

Võrreldes 1998. aastaga võib tabelis toodud andmete alusel täheldada järgmisi tendentse:

- **Isikuvastased kuriteod:** tahtlike tapmiste ja tahtlike kehavigastuste tekitamine on tunduvalt vähenenud, samas aga on tõusnud vägistamiste arv 33,3%.
- **Varavastased kuriteod:** kuna võõra vara salajased vargused korteritest, kauplustest, sõidukitest jne on vähenenud, kuid väga tugevasti on tõusnud avalike varguste, röövimiste ja väljapressimiste arv, siis võib siit teha järelduse, et alaealiste kuritegevus on 1999.a. muutunud julmemaks, vägivaldsemaks ja avalikumaks – võõra vara omandamise eesmärgil noorukite grupid kasutavad üha rohkem vägivalda, narkosõitlane ei vali vahendeid raha saamiseks.
- **Kuriteod avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu:** aasta lõpuks langes mootorsõiduki ärandamise arv 4,0 %, samuti ka huligaansused (8,2%). 1999.a on minimaalselt tõusnud narkokuritegude eest vastutusele võetud alaealiste arv - 16 alaealist sooritas 5 narkokuritegu; eelmisel aastal võeti vastutusele 5 narkokuriteo eest 11 alaealist. Narkokuritegevuse ametlik statistika ei kajasta endiselt reaalselt olukorda.

1999.aastal **kriminaalvastutusele võetud alaealisi** iseloomustavad järgmised tendentsid (vt tabel 2):

- Kuni 15- aastaste laste osakaal vähenes: 1998.a moodustas nende osakaal alaealiste kurjategijate üldarvust 33,7%, 1999.a aga 32,5%. Kõige kuritegelikuma käitumisega on 16 – 17 aastased alaealised, nende osakaal oli 1999.a 67,5%.
- Kuriteo alkoholijoobes sooritanud alaealiste osakaal langes veidi: 1998.a oli see 24,3%, 1999.a aga 19,0%. Noorte alkoholitarbimine kasvab üle narkootikumide tarbimiseks. Narkomaaniaga seotud kuritegevus on noorenenud. Kui 1998.a. narkokuritegude eest kriminaalvastutusele võetud kuni 15- aastaste laste osakaal moodustas 9,1%, siis 1999.a oli see juba 18,8%. (kasv 106,5%!)
- Isikuvastaste kuritegude osas on tunduvalt kasvanud nende alaealiste osakaal, kes sooritasid kuriteo alkoholijoobes: kui 1998.a oli see 30 %, siis 1999.a. juba 50%. Tahtliku tapmise toime pannud alaealistest oli eelnevalt tarvitanud alkoholi 61,5%, 1998.a – 46,7%. Alkoholijoobes vägistamise sooritanud alaealiste osakaal kasvas samuti tunduvalt: 1999.a oli see 83,3%, 1998.a – 41,7%. Alaealistele alkoholi kätasaadavuse probleem on endiselt aktuaalne.
- Endiselt on väga kõrge grupikuritegusid toime pannud noorukite osakaal (72,9%). Retsidiivi osakaal on 21,8%.
- Positiivne on see, et mitteõppinud ja – töötanud alaealiste osakaal vähenes: 1999.a – 18,5%, 1998.a – 19,5%.

Tabel 2. KrMK § 5 lg 1 p 5 alusel alaealiste suhtes kriminaalasja algatamisest keeldumine aastatel 1998 –1999

	1998	1999	+/- %
A/e arv, kelle suhtes on keeldutud krim.asja algatamisest KrMK § 5 lg1 p5 alusel	485	461	-5,0
Kuni 12 aastased lapsed	381	340	-10,8
13 – aastased lapsed	53	77	+45,2
14 – aastased lapsed	51	44	-13,8

Tabelis toodud arvudest näeme, et ka 1999. aastal langes nende alaealiste arv, kes ühiskonnaohtliku teo toimepanemise momendiks ei olnud jõudnud vanusesse, mille saabumisel on võimalik kriminaalvastutusele võtmise – ametlik politseistatistika nende andmeid ei kajasta. Kui võrrelda 1997.a andmeid (746 alaealise suhtes keelduti kriminaalasja algatamisest subjekti puudumise tõttu) 1999.aastaga, siis nende laste arv on kahe aastaga vähenenud 38,3 %. See, et riigis langeb teist aastat järjest mittesubjektide arv, on väga positiivne tendents. Kahtlemata on hakatud selle sihtrühmaga ühiskonnas rohkem tegelema – sellised lapsed on üle vabariigi haaratud erinevatesse kriminaalpreventiivse suunitlusega projektidesse.

Analüüsid alaealiste kuritegevuse olukorda prefektuuriti ja võrreldes Politseiameti arengu ja infoosakonda laekunud 1999.a. alaealiste kuritegevuse statistilisi näitajaid eelmise aasta omadega, ilmneb, et ka suurtes politseiprefektuurides, milles oli alaealiste kuritegevuse tase kõrge (näit. Tallinna PP ja Tartu PP), on 1999.a lõpuks saavutatud alaealiste kuritegevuse vähenemine (vt tabel 3):

Tabel 3. alaealiste kuritegevuse näitajate muutus 1999. aastal %-des

Politseiprefektuur	Kuritegude arv +/-	Kuriteo toime pannud alaealiste arv +/-
Tallinna PP	-13,0	-12,7
Tartu PP	-15,4	-11,2
Jõgeva PP	-27,3	-37,4
Järva PP	-41,5	-32,6
Valga PP	-20,0	-24,7
Viljandi PP	-22,6	-1,0
Võru PP	-13,6	-11,2
Lääne PP	-18,4	-3,8
Hiiumaa PP	-40,0	0,0
Harju PP	-31,4	+53,4
Ida – Viru	-17,8	+21,1
Narva PP	-7,9	+30,3
Rapla PP	-5,9	+21,7
Lääne – Viru PP	+23,5	-6,5
Põlva PP	+48,7	+66,6
Pärnu PP	+11,2	+49,0
Saare PP	+5,7	+21,6

Järeldused ja ettepanekud

Vaatamata mõningatele kõikumistele, näit. alaealiste kuritegevuse tõus Põlva, Pärnu ja Saare prefektuuris, on Eestis tervikuna suudetud 1999.a hoida alaealiste kuritegevus kontrolli all. See on mitme aasta eduka kriminaalpreventiivse töö tulemus, mis on saavutatud koostöös kõigi politseistruktuuride, kohalike omavalitsuste, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonidega.

Politseiprefektuurides lähtutakse ennetava töö läbiviimisel materjalist "Metoodiline juhend kriminaalpreventiivse töö korraldamisest elanikkonna hulgas" ja seda tööd tehakse tihedas koostöös kohaliku omavalitsuse, sotsiaal- ja haridusametite ning mittetulundusühingutega. Eripreventiivses töös tekkinud probleeme tõstatatakse vastavate institutsioonide ees (näit. sotsiaalasutused – sotsiaalne kriminaalpreventsioon), koos otsitakse lahendusi. Toimima on hakanud Põhjamaade eeskujul koostöövõrgustik HSP– haridus, sotsiaalsüsteemi ja politsei vahel (näit. Taanis SSP – *social, school, police*).

Kuritegevuse üldise tõusu foonil on saavutatud alaealiste kuritegevuse stabiliseerumine, mida iseloomustab raskete isikuvastaste kuritegude langustendents (v.a vägistamised), vägivaldsusega seotud varavastaste kuritegude suur osakaal ning uimastite suur mõju alaealiste poolt toime pandud kuritegude sooritamisele.

Eestis on täheldatav teist aastat järjest mittesubjektide vähenemistendents.

Narkokuritegevust kajastav ametlik statistika ei kajasta endiselt tegelikku olukorda. Narkomaaniaprobleemil on otsene seos nii ühiskonna turvalisuse kui ka alaealiste kuritegevusega: uue narkodoosi jaoks raha hankimisel ei vali noorukid vahendeid, nende poolt

toime pandud varavastased kuriteod on muutunud julmemaks, vägivaldsemaks. Narkokuritegevus nooreneb, on tõusnud alla 15-aastaste narkokuritegevusega seotud laste osakaal. 2000.aastal alaealistega tehtavas üldpreventiivses töös peaks prioriteediks olema uimastivastane ennetav töö.

Isikuvastaste kuritegude osas kasvas tunduvalt nende alaealiste osakaal, kes sooritasid kuriteo alkoholihoobes. Prefektuuridel tuleb jätkuvalt pöörata tähelepanu alkoholiga seonduvatele probleemidele, selgitades välja müüjad, kes müüvad lastele alkoholi (fakti tuvastamisel informeerida kirjalikult kohalikku omavalitsust), samuti täiskasvanud, kes ostavad lastele alkohoolseid jooke.

Kuna grupikuritegusid toime pannud noorukite osakaal ja retsidiivi osakaal püsivad endiselt kõrgel tasemel, siis eripreventiivses töös peaks keskendumine tööle noorukite gruppidega ja andmepangas olevatele alaealistele õiguserikkujatele koostöös sotsiaaltöötajate ja kriminaalhooldusametnikega, et vähendada grupikuritegusid ja retsidiivsust.

Ennetamiseks alaealiste kuritegevust, tuleks sotsiaalasutustel rohkem tähelepanu pöörata probleemsetele lastele, eriti tänavalastega seotud probleemistikule. Eestis oleks vaja rohkem sotsiaaltöötajaid, kes tegeleksid tänavalaste probleemidega ning suudaksid ka midagi konkreetset ära teha. Politseiametnikud peavad jääma oma funktsioonide juurde, mitte tegelema sotsiaaltööga. Kuna Tallinna Politseiprefektuuri koosseisust kadus Alaealiste Keskus, siis peaks Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet leidma võimaluse vastava alternatiivinstituutsiooni avamiseks.

Koolide ruumid ja spordibaasid tuleks muuta laste, noorte ja nende vanemate vaba aja veetmise meelispaikadeks. Koolides tuleks ausse tõsta isamaaline kasvatustöö.

Siseministeriumi kaudu tuleks haridusministeriumile teha ettepanek koolides riikliku õiguskasvatuseprogrammi sisseviimiseks.

Tuleks toetada haridusministeriumi projekti - kahe internaatkooli avamist, millest üks asuks Põhja – Eestis, teine Lõuna – Eestis. Raha puudumisel tuleks koostöös kohaliku omavalitsusega praktiseerida kooli juures internaadi avamist, nagu seda tehti Saaremaal Torgu Põhikoolis.

Tiina Kase

Politseiameti korrakaitseosakonna kriminaalpreventsiooni ja noorsootalituse komissar

Kogemus

GRUPITÖÖ TEISMELISTE ÕIGUSRIKKUJATEGA

Murdeiga on aeg, millal noor inimene seisab silmitsi mitme küsimusega: Kes ma olen? Kust ma tulen? Mis mind ees ootab? See on eneseleidmise ja muutuste aeg. Seda perioodi võib vaadelda kui ühte ajajärku arengukriiside reas, millel on mitmeid sarnasusi väikelapse perioodiga. Väikelaps, kes alles avastab maailma, on esialgu emaga justkui kummipaela abil seotud. Maailma tundmaõppimistel avaldub lapsel teatud ambivalentsus - samaaegselt tahaks nii emast kaugemale liikuda kui ka vähem haiget saada. On lapsi, kes valivad pehmema, ja teisi, kes valivad valulikumaa maailma avastamise tee. Sama justkui korduks uuel tasandil puberteedieas.

Tormiline muutuste aeg

Murdeas leiavad aset füsioloogilised ja hormonaalsed muutused, mis tagavad kehalise arengu, teisalt toimub kognitiivne areng, mis toob kaasa avarama abstraktse mõtlemise võime. Muutuvad ka sotsiaalsed nõudmised, millega kaasneb vajadus uute rollide omaksvõtuks. Lastel, kes on edukalt läbinud noorema ea arengukriisid, kulgeb puberteediiga valutumalt. Selle perioodi läbimisel saavutatakse varasemaga võrreldes suurem iseseisvus, mis funktsioneerib teistsugusel, küpsemal tasandil. Samas on lapsi, kellel koos murdeaga aktiveeruvad ka varasemad arengukriisid, mis võib endaga kaasa tuua mitut liiki probleemkäitumist. Üheks selliseks grupiks, kellele murdega võib kaasa tuua toimetulekuraskusi, on väärkoheldud lapsed.

Toimetuleku mõiste

Toimetulekut on defineeritud kui kohanemise, kaitse, probleemi lahendamise oskust. Lazaruse järgi on toimetulek kognitiivne ja käitumuslik pingutus väliste või sisemiste nõuete ning nendevaheliste konfliktidega hakkama saamiseks. Edukas toimetulek suurendab eneseteadlikkust ning sisemist kontrolli.

Väärkoheldud lapsed, kel on elus olnud mitmeid traumeerivaid kogemusi (füüsiline, seksuaalne või vaimne vägivald või hooletussejätmine), kasutavad mitmeid mitteefektiivseid toimetulekumehhanisme. Osa lastest eksternaliseerib ja osa internaliseerib sümptomeid. Kohanemiskäitumised tekivad nii emotsionaalsel, sotsiaalsel kui ka kognitiivsel tasemel. Mõningatel lastel võivad sellel perioodil avalduda ka raskemad psühhopaatoloogia valdkonda kuuluvad sümptomid. Internaliseerivatel lastel esineb rohkem depressiooni, suitsiidi mõtteid ja psühhosomaatilisi sümptomeid. Eksternaliseerivatel lastel on ülekaalus kodunt ärajooksmine, seadusi eirav käitumine, alkoholi ja narkootiliste ainete kuritarvitamine.

Grupitöö Kaagvere erikooli tüdrukutega

Üheks selliseks asutuseks, kus õpivad ja elavad probleemse käitumisega tüdrukud, on Kaagvere Erikool. Kõik kooli sattunud tüdrukud on toime pannud haldus- või kriminaalõiguse rikkumise. Hetkel õpib koolis 58 tüdrukut, kellest osa kõneleb vene keelt. Enamasti on need hooletusse jäetud lapsed, kellest mitmed on vaimse, füüsilise või seksuaalse väärkohtlemise ohvrid. Samas on tüdrukud enne erikooli saatmist tegelnud hulkumise, varastamise, alkoholi ja narkootikumide tarvitamisega, eiranud koolikohustust. Mitmete tüdruku käitumine on impulsiivne ning kaldub vägivaldsusele.

1997. a. alustasid Tartu Laste Tugikeskuse psühholoogid ja sotsiaaltöötajad tööd Kaagvere Erikoolis. Plaanis oli pikaajalise rehabilitatsiooniprogrammi väljatöötamine.

Esiälgu tugikeskuse töötajad alustasid tööd õpetajatega. Töö õpetajatega koosnes loengutest ja grupitööst. Grupitöös selgusid nii tüdrukute kui ka õpetajate vajadused ja grupitöö eesmärgid.

Seejärel moodustati tüdrukutest kolm teraapiarühma. Kahe rühma töökeeleks oli eesti ja ühel vene keel. Iga grupi eestvedajateks olid psühholoog ja sotsiaaltöötaja. Esimese aasta rühmadesse valiti tüdrukud põhiliselt õpetajate soovitusel. Teisel õppeaastal arvestati uute rühmade komplekteerimisel enam tüdrukute endi soovi. Rühmades, kus tüdrukud moodustasid grupi vabatahtlikkuse alusel, oli motiveeritus suurem ja grupitöö tulemused paremad. Praeguseks on Kaagvere Erikoolis tehtud tööd 6 rühmaga.

Enne grupitöö algust tüdrukutega vesteldi ja neid ka testiti, millest selgusid alljärgnevad **probleemid:**

- Tüdrukud pärinevad lahutatud või üksikvanemaga perekondadest.
- Tegemist on traumeeritud ja hooletusse jäetud lastega.
- Tüdrukutel on peresisese seksuaalse, füüsilise või emotsionaalse väärkohtlemise kogemused.
- Esineb hirmusid, ärevust, depressiooni.
- Tüdrukute haridus on lünklik.
- Tüdrukutel puudub enda monitooringu kogemus.
- Verbaalne eneseväljendusoskus on puudulik.
- Kasutatakse mitteefektiivseid toimetulekuviise.

Lähtudes eelnevast, püstitasid Tugikeskuse psühholoogid ja sotsiaaltöötajad hüpoteesi, et tüdrukud vajavad rehabilitatsiooniks grupiteraapiat. Grupitöö läbinud tüdrukutel oleks koolist lahkudes paremad eeldused ühiskonna normidega kohanemiseks.

Grupiteraapia konkreetsed **eesmärgid** kujunesid järgmisteks:

- verbaliseerida emotsioone ja kognitsioone ning saavutada sel teel parem iseenda mõistmine;
- saada grupist sotsiaalset toetust;
- läbi töötada minevikus kogetud traumeerivad kogemused;
- parandada sotsiaalseid oskusi ja toimetulekuviise;
- vähendada ärevust ja depressiooni;
- sisendada soovi paremaks toimetulekuks tulevikus.

Grupitöös kasutati eesmärkide saavutamiseks mitmeid lähenemisviise, mis pärinesid ka terapeutide eelnevast töökogemusest ja isiksuse omapärast. Samas toimusid terapeutide ühised grupitöö arutelud ja supervisiooniseansid.

Kasutatud **lähenemisviisid** olid järgmised:

- loova eneseväljenduse rakendamine emotsioonide, kehaaistingute ja fantaasiate väljendamiseks teadvuses (kunstiterapeutilised lähenemisviisid);
- kognitiiv- käitumuslikul teorial põhinevad arutelud ja harjutused vanade käitumusmustrite nõrgendamiseks või pidurdamiseks ja uute oskuste harjutamiseks (rollimänguid, suhtlemis- ja relaksatsiooniharjutused);
- informatsioonivahetus ja selle töötlemine.

Seega hõlmas meetodika teraapia eri valdkondi ja kujutas endast integratiivset lähenemisviisi, kus kasutati kognitiiv-käitumuslikke, analüütilis-dünaamilisi, strateegilis-süsteemseid ja kogemuslik- ekspressiivseid teraapiavõtteid.

Grupitöös käsitleti alljärgnevaid **teemasid**:

- Mina ja minu praegune koht elus.
- Minu tugevad ja nõrgad küljed.
- Minu perekond. Suhted pereliikmetega.
- Minu head ja halvad tunded. Tunnete väljendamine. Tunnetega toimetulek.
- Traumeerivad sündmused minu elus.
- Vägivald peres ja väljaspool peret.
- Seksuaalsus ja selle väljendamise viisid. Seksuaalvägivald perekonnas.
- Minu keha ja kehatunded.
- "Ei" ütlemine. Enesekehtestamine.

- Toimetulek konfliktidega. Viha juhtimine.
- Minu võrgustik. Toetavad isikud minu lähikonnas.
- Minu suhted sõltuvusainetega.
- Minu tulevikuväljavaated.

Tööst Kaagvere Erikooli tüdrukutega on Tartu Laste Tugikeskuse töötajad saanud kogemuse, kuidas teha pikaajalist tööd väärkoheldud lastega, kes on samas ka õigushälvikud.

Töö tulemusena võib märkida järgmist:

- **Tüdrukutel paranes eneseväljendusoskus.**
- **Omandati enesekontrolli kogemus.**
- **Paranesid suhtlemisoskused.**
- **Kogeti altruismi ja teise aitamise tunnet.**
- **Teadvustati oma probleemide universaalsust.**
- **Osal tüdrukutest toimus nihe väärtuste süsteemis.**

Samas said terapeutid kogemuse edasiseks tööks selliste lastega. Kõigi tüdrukute probleemide taga on nende minevik, nende laste elukäigus on palju ühist.

Armastus teraapia kaudu

Soome psühhoterapeut Matti Brummer on öelnud ühes loengus välja mõtte, et psühhoterapias ei tehta midagi muud kui seda, mida normaalsed vanemad teevad oma lastega. Teraapias me anname armastuse kaudu nendele lastele tunde ja teadmise, mis käivitab seisma jäänud arengu. Teraapias juhtub see, mis eluski. Teraapias me äratame armastustunde neis lastes, kellel see kogemus puudub.

Lemme Haldre

Tartu Laste Tugikeskuse psühhoterapeut

RAJALEIDJAD: tee Eesti Lastefondist Sikupilli Keskkooli ja Pae Gümnaasiumi

Eesti lapsesõbralikumaks muutmiseks algatas Lastefond 1998.aastal. projekti RAJALEIDJAD. Projekt on mõeldud noortele, kelle õppeedukus on väga madal ja kellel on käitumisprobleeme nii koolis kui väljaspool kooli.

Sihtasutus Eesti Lastefond alustas oma tegevust 1988. aastal ja on seega üks vanematest lastekaitse organisatsioonidest Eestis. Lastefondi põhikirjaline eesmärk on lapsesõbraliku ühiskonna kujundamine Eestis.

Eesti Lastefond jagab stipendiume lastekodulastele, kes õpivad ameti- või kõrgkoolis; koolitab lastekodude personali; trükib infovoldikuid; viis läbi kampaania: "Mul on aega. Aega lapse jaoks". Projekti Rajaleidjad eesmärgiks on õpetada sotsiaalseid oskusi (konflikti rahumeelne lahendamine, kuulamine, aitamine), vähendada põhjuseta puudumist, tõstes sel eesmärgil noorte enesehinnangut. Kasutame individuaal- ja grupitehnikaid.

Mõte aidata neid noori, kel kooliskäimisega raskusi, tiirles Lastefondis juba pikka aega, aga esialgu ei osanud me kuskilt peale hakata. Ameeriklanna Holly Rothrock andis meile julgust ja eneseusku asjaga alustamiseks. Holly kogemus tänavalastega töötamisel ja tema soov aidata

Eesti lapsi tegid meist koostööpartnerid. Ameeriklanna vääramatu enesekindlus andis meile vajaliku stardikiirenduse, leiti rahastajad (Ameerika Ühendriikide saatkond, Hollandi saatkond ning Hasartmängumaksu Nõukogu) ja kool, kes oli projektist Rajaleidjad huvitatud.

Üle kogu Eesti on noortel küsimusi selle suhtes, mida asjalikku võiks teha peale kooli? Kõik lapsed ja noored ei käi ju huvikoolides. Igas koolis on põhjusetu puudujaid, käitumis- ja õpiraskustega õpilasi. Nende probleemid tulenevad sageli perekondlikust taustast ja ümbruskonnast, kus nad elavad ning õpivad. Sageli on laste vanemad lahutatud, surnud, mõningatel on kasuvanemad, teised on jälle tervikperedest.

Projekti algus

Alustasime 1998/1999. õppeaasta sügisel Sikupilli Keskkoolis. 1999/2000. õppeaastast on projekt laienenud ka venekeelsesesse Pae Gümnaasiumi. Sikupilli Keskkooli valik oli juhuslik. Ainukeseks kriteeriumiks oli, et kool peaks olema eestikeelne ja täiesti tavaline. Seal võeti meid sõbralikult vastu. Pae Gümnaasiumi valisime, kuna ta on Sikupilli Keskkooli naabruses. Nii haarasime ühe piirkonna noori.

Projekti elluvijateks on Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö tudengid Marina Melnikova, Kadri Leinuste ja Tarmo Kurves, projekti edasi arenedes oleme kaasanud üliõpilasi ka teistelt erialadelt: Reet Kell, (rekreatsiooni korraldus, Tallinna Pedagoogikaülikool), Kaire Kogermann (Tallinna Pedagoogiline Seminar, noorsootöö) ja Andrei Zrellov (Tallinna Tehnikaülikool).

Rajaleidjad kohtuvad üks kord nädalas peale kooli poolteist kuni kaks tundi, tavaliselt kooli ruumides. Kõik tegevused on hästi läbi mõeldud ja ülesanded tegijate vahel jaotatud. See tähendab, et ükskõik mida me teeme või kuhu läheme, peab tegevus sisaldama õpetlikku ja kasvatuslikku momenti. Iga kohtumise eel on meil ettevalmistav periood – projekti eluvijad arutavad Eesti Lastefondis, mida teha, miks teha, kuidas oleks kõige parem teha. Rollimängud, mida kasutame, mängime ise läbi, vastame ka küsimustele, mida esitame rajaleidjatele koolis.

Õpilastega oleme saavutanud usalduslikud suhted. Nad ei pea kartma ärritumist, halvustamist, karjumist. Püüame suhtuda noortesse kui endaga võrdsetesse partneritesse. Sunni ja karistusega ei ole võimalik midagi saavutada. Peab küll mainima, et kaks esimest korda oli noortel kooli poolt kohustuslik käia “Rajaleidjates”. Kellele meeldis, need jäid, ja kellele alguses ei meeldinud, tulid hiljem tagasi. Noored tõid kaasa oma klassikaaslasi, kel on samasugused probleemid. Kahe- ja viiemees omavahel tavaliselt hästi läbi ei saa, nii oleme säilitanud sihtgrupi.

Siiani tehtud

Käsitatud teemad: kuulamine, aitamine, mälu, suhted laste ja vanemate vahel, kuritegevus, heategevus, suitsetamine, narkomaania, AIDS, õppimine, konfliktide lahendamine jne.

Selgema pildi saamiseks esitame kirjelduse sotsiaalsete oskuste tunnist, mille viisime läbi mõlemas koolis.

Teema: kuulamine

Juhendajad on valmistanud sildid: “Karju 2 minutit”, “Ole tasa ja kuula 2 minutit”, “Tee võimalikult palju müra, häält kasutada ei tohi”. Kõik koos lähevad õue ja teevad seda, mis siltidele on kirjutatud. Esimese sildi peale tuleb ka juhendajatel endil karjuda. Juhendajad ei räägi, kasutavad ainult silte. Koos minnakse majja tagasi. Istutakse ringi. Iga noor kirjeldab, mis õues toimus. Juhendajad ikka veel ei räägi. Nad kasutavad silte: “Mis pull see seal õues toimus?” Kui noor ei oska midagi öelda, kasutab juhendaja iäramisi silte “Mida sa kuulsid?”. “Mida sa tundsid, kui meie

karjusime?", "Mida teised inimesed arvavad?", "Mis lõhna sa tundsid?". Alles nüüd võivad juhendajad rääkima hakata.

Edasi saavad noored paberi, kus on suunavad küsimused enese üle mõtlemiseks: "Kes sind kõige rohkem kuulab?" "Kas sa kuulad teisi?" "Mida sa teiste jutus tähele paned?" "Millist muusikat sulle meeldib kuulata?"

Järgneb praktiline osa, kus üks juhendajatest räägib, teised kaks näitlevad aktiivset ja passiivset kuulajat. Pärast küsime lastelt, mida nad nägid, kes kuidas käitus.

Kohad, mida oleme külastanud: Vene Draamateater, Põlva noorteforum, Eesti Kunstimuseum, kino "Kosmos", Botaanikaaed, Metsakalmistu, Niguliste kirik, Eesti Tervishoiuuseum, Ajaloomuseum, Riigikogu, Eesti Rahvusraamatukogu, AIDSi Ennetuskeskus, Tagala Pataljon jne. Oleme käinud ka ujumas, tegelenud mägironimisega, mänginud korvpalli, korraldanud pikniku. Toome kaks näidet meie külaskäikudelt:

Eesti Rahvusraamatukogu. Noored polnud kunagi käinud Eesti Rahvusraamatukogus. See tundus neile asutusena, kus käivad väga targad inimesed ning kuhu neil pole asja. Kohale jõudes ja selgeks saades, kuidas tuleb raamatukogus käituda, tellimissedeleid täita, nende arvamus muutus. Raamatukogus on ka neile midagi lugeda. Eestis on kindlasti palju noori, keda pole raamatukokku viidud ja kes üksi minna ei julge. Kuid ometi on õppimine võti tulevikku.

Vene Draamateater. Vene õpilastega käisime Vene Draamateatris. Viieteistkümnest noorest kaksteist ei olnud mitte kunagi külastanud Vene Draamateatrit ja polnud isegi kuulnud selle olemasolust ning asukohast. Esmapilgul üllatas neid kulda-karda täis interjöö. Sama palju üllatas neid laval toimuva mõju nende tundemaailmale. Elu esimene tutvus teatrimaailmaga oli tehtud. "Rajaleidjad" loodavad, et mitte viimane.

Rajaleidjate õppeaasta lõppeb **laagriga**. Eelmise aasta juunis käisime korraldasime laagri Eesti Lastefondi õppetalus Päinurmes. Seal tuli söögid - joogid koos teha, lõkkesse puid otsida. Juhtus ka seda, et mõni poiss tegi esimest korda süüa. Sellel aastal läheme jalgsimatkaale Põhja-Kõrvemaale rabafänni Valdo Kanguriga, kes lubas linnainimestele õpetada looduse nautimist.

Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö eriala kolmanda kursuse üliõpilane Tarmo Kurves viis läbi noorte seas küsitluse.

Siinkohal õpilaste arvamused kooli ja õpetajate kohta.

Põhjused, miks koolist puudutakse (kirjapilt muutmata)

- *Ei jõua kõike selleks päevaks ära õppida*
- *Õppimata või ei viitsi tundi minna*
- *Kui on õppimata või on kamba vaim*
- *Kui mõnes tunnis tuleb kontrolltöö ja mul on õppimata. Seisan kooli ees sõpradega niisama*
- *Varem olid uimastid, nüüd on julgus kadunud. Jään nagunii istuma*

Kuidas õpetajad suhtuvad õpilasesse:

- *Õpetajad suhtuvad minusse tavaliselt, nagu enamusse meie klassis*
- *Oleneb õpetajast (põhiliselt hästi)*
- *Iga õpetaja suhtub erinevalt*

Noorte suhtumine õpetajatesse:

- *Mõned on väga ebaõiglased ning nendesse suhtungi ma vastavalt. Need kes on abivalmid ja ei eelista mõnda õpilast teistest, on normaalsed.*
- *Suhtun mõnda õpetajasse austusega. Õpetajad, kellesse suhtun normaalselt, on selle ära teeninud, kuna nad ei kanna viha minu vastu. Mõned aga kannavad viha.*
- *Hästi, sest nad püüavad mulle midagi selgeks teha.*
- *Suhtun normaalselt. Kui õpetaja tuleb õiendama, siis olen vait, sest siis on probleeme ka vähem.*
- *Suhtun osadesse päris hästi, kuid mõned käivad pinda.*

Siit selgub, et kuigi noortel on koolis probleeme, suhtub enamus õpetajatesse ja kooli hästi. Miks siis on lastel koolis probleeme? Keegi ei tea. "Rajaleidjad" otsivad sellele küsimusele vastust.

Sageli rahastaja ja samuti me ise ootame kiireid ja häid tulemusi. Projekti "Rajaleidjad" näol on tegemist pika protsessiga, muutust ei ole võimalik saavutada kohe. Kahemehest ei saa üleöö viiemeest. Lapse- ja noorukipõlves tehtu meenub siis, kui inimene on täiskasvanu ning tal tuleb otsuseid langetada. Projekt "Rajaleidjad" on noortele ette mänginud positiivseid rollimudeleid, mida nad saavad tulevikus kasutada.

Marina Melnikova, Kadri Leinuste, Tarmo Kurves
TPÜ Sotsiaaltöö tudengid

LAPSE ÕIGUSED HAIGLAS

EUROOPAS FUNKTSIONEERIB BIOEETIKA KONVENTSIOON, mis näeb ette, et kõik manipulatsioonid, mida patsiendiga tehakse, võivad toimuda ainult patsiendi loal. Kui patsient ei taha, et tal näpust verd võetakse, siis ka ei võeta, ja kui patsient ei taha, et talle röntgenuuringuid tehakse, siis neid ka ei tehta. Sellel on oma positiivsed ja negatiivsed küljed: positiivne on see, et inimesele on jäetud õigus otsustada. Negatiivne on aga see, et kui meditsiin saab midagi patsiendi jaoks ära teha, siis tuleks seda kindlasti teha. Kuid kas iga arst ja meditsiinitöötaja on suuteline patsienti selles veenma? Patsiendi ja arsti suhted on kaasajal väga muutunud, need suhted toimivad aparaatide, masinate, uuringute kaudu, aga normaalsed isikutevahelised suhted on paraku nõrgenenud. Täiskasvanul on õigus ise otsustada, aga kõik hädad algavad siis, kui meil on tegemist patsiendiga, kes ei suuda iseseisvalt otsustada. Kui patsiendiks on laps, siis otsustavad ravimise üle tema vanemad, aga kui laps on enneaegne, siis on olukord tunduvalt keerulisem.

VIIMASE 50 AASTA JOOKSUL on meditsiin teinud tohutu suure kvalitatiivse hüppe - need, kes enne surid, jäävad nüüd elama, laste suremus on väga madal just kõrgeltarenenud riikides. Kuid seoses arenguga on juhtunud ka see, et meditsiin teeb väikese patsiendiga, mida tahab. Võtame näiteks enneaegse lapse. Ta sünnib... Kui lahendatakse probleemi, kas laps jääb elama või mitte, elu-surma küsimust, siis muidugi tehakse elu nimel kõik, mis vähegi võimalik. Selleks on oma tohtrid, aparaadid, süsteemid. Kui aga lapse seisund on juba parem, siis hakkab meditsiin võimutsema – ta võtab neid analüüse ja teeb neid uuringuid, mida tema tahab.

Vastsündinu ja enneaegse lapse meditsiinis on maailmas kaks arengusuunda: üks on kõrgtehnoloogiline ja see võimutseb just kõrgeltarenenud rikkastes riikides, seal on seesugune meditsiin n.ö valitseja. Teine on humaanne suund, mida esindame meie Eestis.

VASTSÜNDINU HUMAANSE MEDITSIINI INITSIATIIV kutsub üles suhtuma lapsesse kui isiksusse. See tähendab, et laps ei ole mingisugune ASI, ta on samasugune inimene kui täiskasvanu. Seetõttu ei tohi kasutada väga agressiivset teraapiat, igasuguseid uuringuid tuleb teha minimaalselt, et säästa last, et teda hoida. See Eestist lähtuv initsiatiiv pakub Lääne maailmale oma filosoofilise nägemuse, see on nišš, mis on maailmas praegu täitmata. Me pakume välja sellise asja: kui laps sünnib ja ta ei hinga, pannakse ta aparraadi alla ja kui laps hakkab hingama, siis on ema 24 tundi ööpäevas lapse juures. Ema õpetatakse välja, ta on meeskonna liige ja toimingud, mis me lapsega teeme, on ema kontrolli all. Muidugi käivad haiglas ka isad. Meie ei tee uuringuid ega ravi last vanemaid informeerimata. Me lahendame koos perega raviprobleeme ja see on üks võimalus, kuidas taltsutada meditsiini, sest meditsiin on äri.

MEDITSIIN ON ÄRI IGAL POOL, ja mida kõrgemalt arenenud riik, näiteks Ameerika, seda enam on seal huvigruppe, ka meditsiinis. Mida rohkem uuringuid tehakse, seda rohkem raha teenitakse. Firmed, kes toodavad rinnapiimaasendajaid, on huvitatud sellest, et teha toitesegusid; on firmed, kes toodavad tehnikat emadele, farmaatsiafirmad jne. Firmed pakuvad kogu aeg oma teenuseid ja siis tekib küsimus, kui eetiline on see haigla, kes neid kasutab; kui eetiline on selle haigla juht, kui eetilised on firmed ja kas on alati persooniks nr.1 patsient?

Kui laps on haiglas, on ta väga heade aparraatide all. Õed on väga hästi koolitatud, kõik on normis, aga laps viibib haiglas ilma emata, ta ei saa rinnapiima, iga päev võetakse temalt verd, olgugi et kõiki analüüse ei oleks vaja teha. Kas see on humaanne? Ma kinnitan teile, et suuremas osas Ameerika haiglates ja ka väga paljudes teistes kõrgeltarenenud riikide haiglates laps ei ole persoon nr. 1.

OLEN VIIMASE KÜMNE AASTA JOOKSUL ESINENUD 20 RIIGIS loengutega ja huvi on olnud väga suur. Kuid mida arenenum on riik, seda vähem tahetakse tegelda seda laadi probleemidega. Aprillis Tšiilis pediaatrite konverentsil viibides selgus, et neilgi seisab ees Ameerika kõrgtehnoloogiline suund, kuid nad on hakanud aru saama, et see ei ole päris õige ega inimlik, peale selle on see tohutult kallid, mistõttu nemadki otsivad teisi võimalusi.

VASTSÜNDINU MEDITSIINIS ON EMAD JAOKS KAKS MEETODIT. Esimese meetodi puhul on ema külalise rollis. Ta käib iga päev lapsel külas, aga ta ei hoolda last; ta näeb, mida laps teeb, ja läheb koju. Niisugusel korral algab tema kohanemine lapsega alles pärast haiglast väljakirjutamist. See on Lääne mudel. Teise meetodi rakendamisel möödub adaptatsiooni faas osakonnas, ema adapteerub lapsega ja siin hakkab tal tekkima see õige ematunne... Ma arvan, et meie oma süsteemis oleme suutnud kinni pidada lapse õigustest ja bioetika konventsioonist, olgugi et meil on seetõttu palju raskem. Suhelda emaga ajal, kui ta adapteerub lapsega, see ei ole kaugelki kerge... Kui peres on sündinud enneaegne laps, siis see laps on ikka number üks. Meil on siiani õnnestunud Eesti riigis nii teha, et meie pere on suuteline olnud ennast ohverdama. Mina arvan, et Eestimaa naine, see ongi Eesti Nokia. Ja see on tohutu rikkus, kui laps võib olla haiglas koos emaga.

ON TULNUD AEG, MIL LÄÄS VÕIKS MEILT ÕPPIDA, sest me oleme tulnud süsteemist, kus tuli tegutseda selle nimel, et üldse ellu jääda. Ja nüüd, kus me oleme omandanud tohutu kogemuse, me integreerume teise süsteemi, mis on teistmoodi stagneerunud ja mäda. Selles vastsündinu humaanse meditsiini initsiatiivis näen mina ühte võimalust viia oma kogemus Läände. Õnnelikud peaksid olema kõik need uued iseseisvad riigid, kellel on ajalooline šanss otseteed minnes luua humaanne meditsiin, sest neil on võimalus õppida teiste vigadest.

ON TÄHTIS, ET KA MEIE FIRMAD MUUTUKSID EETILISEKS. Võiks öelda, et vastsündinute patoloogia osakonnas, võiks öelda, istub n.ö 3 elevanti - farmaatsiafirmad, tehnikat tootvad firmed ja rinnapiimaasendajaid tootvad firmed, kes pumpavad raha välja meilt, haigekassalt ja maksumaksjalt.

On olemas lapsesõbraliku haigla initsiatiiv (UNICEF, WHO), mis tähendab seda, et laps oleks rinnaga toidetud, ja see töötab hästi. Vastsündinu humaanse meditsiini initsiatiiv aga on uus asi. Kui te lähete ükskõik millisesse riiki läänes, siis näete: sünnitusmajades on lapsed emade juures, aga vastsündinute osakonnas on küll suured ruumid aparaatide ja masinatega, kuid emasid te seal ei näe. Nii tulebki välja, et sünnitusmaja on lapsesõbralik, aga haigla vastsündinute osakond seda ei ole. Paraku ei saa siin seadustega midagi ära teha, sest sageli on firmad haiglatega seotud. Meditsiin on võimas äri, mida on raske vältida. Kõik sõltub siin ainult asjaosaliste eetilisusest, südametunnistusest.

MINU JAKS ON MASENDAV, et ühiskond tohutult kiiresti laguneb rikasteks ja vaesteks. Ma elan väga raskelt üle seda, et kogu aeg suureneb mahajäetud laste hulk, nende arv kasvab katastroofiliselt. Ma elan raskelt üle, et igas kuus üks või kaks narkomaani sünnitab lapse, kes ei saa kuskilt abi, keda ühiskond justkui viskaks üle parda. Need lapsed on väikelastekodu kandidaadid.

Minu arvates pole päris õige, et siiani teevad arstid ja õed haigekassa rahaga sotsiaaltööd. Haiglates on hädasti vaja sotsiaaltöötajaid ja mitte ühte, vaid mitut. Neid on vaja nende inimeste turvatunde jaoks, kes satuvad elu hammasrataste vahele. Ma elan väga üle seda, kuidas Eesti riigis on sunnitud elama vaene ema, kellel on õnnetuseks sündinud lapsinvaliid. Nendel emadel ei ole võimalust töötada ja riigi toetus on häbiväärselt väike.

MA KADESTAN NEID NOORI, KES JUBA 15 AASTASELT TEAVAD, kelleks nad tahavad saada. Mina ei teadnud, kelleks ma tahan saada. Kõik sõbrad ja koolivennad, kellega ma lävisin, läksid õppima lastearstiks. Mingi hakkasin mõtlema, et see on huvitav asi, ja nii ma läksin Leningradi Pediaatria Instituuti, et saada lastearstiks. Praegu põimuvad minu töös meditsiinilised probleemid psühholoogiliste, sotsiaalsete, juriidiliste ja eetiliste probleemidega, niivõrd lai ja huvitav on see ala.

Aastaid kestnud tööst on samm-sammult välja kasvanud filosoofia, mis ei ole olemas üksnes paberil, vaid mis toimib ka elus. Ma tahaksin, et Eestimaal teataks, mida tähendab meie haigla initsiatiiv - kindlustada ema ja lapse kontakt ning lapse õigused haiglas. Selle initsiatiiviga olen käinud riigist riiki ning paljudes kohtades on sellest saanud Eesti visiitkaart. Ja uskuge mind - kui vastsündinu humaanne meditsiin poleks normaalne ja äärmiselt vajalik, siis selles julmas ühiskonnas, kus me elame, oleks ta ammu ära tallatud.

Adik Levin

Tallinna Lastehaigla vastsündinute osakonna juhataja ja Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö osakonna professor

Vestluse prof. Adik Leviniga pani kirja Hille Tarto

Teadus

SOTSIAALTÖÖ PEREKONNAGA – KUIDAS ALUSTADA

(Vt ka Marju Selg. [Sotsiaaltöö perekonnaga – pigem mõtteviis kui meetodite kogum](#). Sotsiaaltöö 2/2000)

Sotsiaaltöötaja ja kliendi kohtumise asjaolud ja eesmärgid on erinevad. Turvakodu sotsiaaltöötaja koputab vanematega tülli läinud lapse koduuksele; murelik vanainimene tuleb sotsiaalabiametisse rääkima väimehe joomisest ja tütre pere rahamuredest; klassijuhataja toob kooli sotsiaaltöötaja juurde 8-aastase poisi, kes on klassis taltsutamatu ega tööta kaasa;

tüdrukutirtsu ema pöördub lastekaitsetöötaja poole, sest ta ei lepi ettekirjutusega saata laps nädalavahetuseks lahus oleva isa juurde, kelle eluaset peab liiga röpaseks; sotsiaaltöötaja on kutsunud perearstikeskuse ooteruumi, kus varahommikust saadik on istunud viletsas riides kartlik vana mees; psüühikahäirega naise sugulased otsivad abi tema laste elu korraldamisel... Asudes neid juhtumeid lahendama, sugeneb vaatevälja palju mõjureid: kliendi vajadused ja probleemid, tema pereliikmete ja teiste ümbritsevate inimeste suhtumine, kättesaadavad teenused, sotsiaaltöötaja isiksus. Ning tõenäoliselt kooruvad siit välja perejuhtumid.

Perekeskse mõtteviisi levikut sotsiaaltöös takistab paraku Eesti hoolekandesüsteemis domineeriv sihtgrupikeskus ning keskendumine eelkõige materiaalsele toimetulekule. Algselt nüansirikkam sõna "toimetulek" on toimetulekutoetuse abil alandatud vaesuspiiri ületamise seisusesse. Levinud on müüt, et vaeste mured leevendab raha. Omavalitsuste sotsiaaltöötajad kurdavad, et pole aega inimeste probleemidesse süüvida, perekondadega tegelda, perede olukorda süsteemselt hinnata ning plaanipäraselt sekkuda; ka perekondadega tegelemisele orienteeritud asutustes tekib töökorralduslikke konflikte. Mõned näited:

- Perekeskuse helistavalt kliendilt küsitakse, kas on tegemist isikliku, pere- või abieluprobleemiga. Klient peab sel juhul osalema hindamises ja sekkumise planeerimises juba enne nõustajaga kohtumist. Nõnda toimub inimeste "sotsialiseerimine" hetkel veel võõravõitu kliendirolli.
- Psühhiaatriaiglal pole raha, et sotsiaaltöötaja saaks sõita tutvuma patsiendi elukeskkonnaga.
- Sotsiaalabiameti kabinet on väike – laud ja kaks tooli. Kuidas võtta vastu 5-liikmelist perekonda?
- Sotsiaaltöötaja töökoht on ülerahvastatud kontoriruumis, kus pole võimalust klientidega intiimsemalt vestelda.
- Lapse arengu hindamisel vestleb sotsiaaltöötaja ühe või mõlema vanemaga, psühhiaater intervjuuerib ja psühholoog testib last. Sellise "perehindamise" tulemusel võidakse teha perekonnale arusaamatuid ja vastuvõtmatuid ettekirjutusi.
- Lastekaitse sotsiaaltöötaja peab tegelema teatud arvu juhtumitega. Pole tähtis, mitu inimest kohtumistel osaleb ja kui kaua need kestavad, iga kohtumine on aruandes üks ühik.
- Haigla sotsiaaltöötaja, kes on osalenud perekonna hindamise seminaril, kohtub terminaalpöetusel oleva patsiendi lähedastega ja koostab genogrammi. Ta näitab seda entusiastlikult oma ülemusele. See kõhneb: "Mida sa selle kupatusega teha kavatsed?"
- Sotsiaaltöökeskus on avatud tööpäeviti viieni, ainult ühel õhtul seitsmeni ning nädalavahetusel suletud. Kuidas kutsuda kohtumisele päevasel ajal hõivatud perekonnaliikmeid?
- Psühhiaatrikliinikus praktiseerib peretööl spetsialiseeruv sotsiaaltöö tudeng. Agara peretöötajana teatab ta, et tema hoole all olev nooruk on liiga haige, et osaleda perevestluses. Ometi on poiss elanud peres 18 aastat ja peab jätkama oma vanematega suhtlemist ka edaspidi.

Perekondasid kaasahaarava sotsiaaltööni jõudmiseks tuleks püüda selgusele jõuda, mis minu enda ja mu organisatsiooni töökorralduses takistab tegelemist üksikliendist laiema süsteemiga. Iga asutus on erinev, niisiis sobib siin nagu perekonnagi puhul alustada olukorra hindamisest, eesmärgi püstitamisest ja muutuste planeerimisest.

Esimene kohtumine

Tõenäoliselt satub perekond sotsiaaltöötaja vaatevälja ühe pereliikme – identifitseeritud kliendi – probleemide tõttu (vt näited esimeses lõigus). Nii nagu iga abistamine, on ka peresotsiaaltöö vastastikune protsess, ning koostöö saab toimuda, kui osalemine on pereliikmete teadlik otsus. Kuidas selleni jõuda?

Esimeseks sammuks on sõlmida kliendiga eelleping, st kokkulepe teha koostööd ning esialgne eesmärk, mille poole püüelda. Sotsiaaltöötaja püüab vaatevälja avardada – kõneleb kliendiga pereliikmetest, kes võivad olla ühtaegu nii peamiseks stressi allikaks kui ka kõige tähtsamaks ressursiks olukorra parandamisel. Lisaks kliendi praegusele perekonnale tuleb mõnikord vaadata eelmistki põlvkonda: nt noor pere võib olla oma elu korraldamisel raskustes kas liigse vanematest sõltumise või – vastupidi – nende toe puudumise tõttu.

Alati eellepinguni ei jõuta, selleks võib olla erinevaid põhjusi. Kui sotsiaaltöötaja on siiski volitatud sekkuma, kuigi pere seda ei soovi (näiteks laste väärkohtlemine jms), toimuvad kontaktid ka lepingu ja jagatud eesmärgi puudumisel. Sel puhul on peamine perekonna motiveerimine, süsteemi vastupanu ületamine, et leppida kokku kas või tibatillukese muutuse vajalikkuses.

Kui on tegemist pereteraapia põhimõtetele toimuvate perekohtumistega, tuleb sõlmida leping pereteraapia reeglite järgi. Valus küsimus igasugusel peredega töötamisel on konfidentsiaalsus. See peab kajastuma ka lepingus: mis andmeid konkreetselt perekonnalt koguda, kellega võib neid jagada, kuidas andmeid salvestada ja tagada säilitamise turvalisus, kuidas korraldada aruandlus, mida see peaks sisaldama, ning lõpuks – kuidas see kõik pereliikmetele ära seletada, nii et tekiks usaldussuhe. Üks vääratamine eetikareeglite suhtes võib pikaks ajaks lõhkuda usalduse kogu sotsiaalabisüsteemi vastu. See valdkond nõuab selgeid reegleid, mida järgiksid kõik töötajad ja mis oleksid arusaadavad ka klientidele.

Perekonna hindamine keskkonnakaardi abil

"Alusta sealt, kus on klient", võiks olla sotsiaaltöötaja reegel. Selleks tuleb saada ülevaade kliendi olukorrast. Hindamisprotsess algab kohe esimesel kokkupuutel ning tulemus sõltub lisaks kliendi "objektiivsele" olukorrale ka sellest, mis küsimusi sotsiaaltöötaja esitab, milliste valdkondade vastu huvi tunneb. Hindaja on ju isiksus, kes võtab abistamissituatsiooni kaasa oma väärtuste süsteemi, professionaalse ettevalmistuse, pädevuse piirid, töökogemused ja ettekujutuse oma rollist ja tegevusest. Erinevate hindamistulemuste põhjal kavandatakse tõenäoliselt ka erinevad sekkumised.

Nii keerulisest süsteemist nagu perekond oma suhetega on põhimõtteliselt raske ülevaadet saada. Eriti kui teda kirjeldada lineaarse keele abil – kas jutustades või kirja pannes. Sellest piirangust aitavad üle mitmesugused kahe- ja kolmemõõtmelised hindamismudelid (keskkonnakaart, genogramm, skulptureerimine, nukkude kasutamine jne), mis korrastavad andmeid, tehes need pilguga hästi haaratavateks, ning aitavad nii abistajal kui ka pereliikmetel näha kõiki olulisi suhteid, päästes ühtlasi takerdumast detailidesse.

Keskkonnakaart (*eco-map*) – perekonna ja keskkonna suhte mudel – võeti 1970. aastatel kasutusele lastekaitsetöötajate poolt, et paremini näha perekonna vajadusi ning olemasolevaid ja puuduvaid ressursse. Keskkonnakaardi (vt joonis 1) koostamine on lihtne ja samas kaasakiskuv, seda võiks hakata joonistama kohe, kui kliendiga on saavutatud põhimõtteline kokkulepe koostööks. Ühistegevus tähenduslike suhete ja seoste leidmisel ja paberilepanekul aitab muuhulgas luua usaldussuhet. Joonistamist võib alustada üksikkliendiga ning hiljem pilti kogu perega täiendada. Oluline on võtta suur paber (nt kasutult seisma jäänud tapeedijupp) ja mitte pöörata liigset tähelepanu kaunile vormistusele, olulisem on informatiivsus.

Miks keskkonnakaardi koostamine veel kasulik on?

- Keskkonnakaart on hea spikker, kui on palju juhtumeid korraga käsil – ta aitab ka aja möödudes hõlpsasti olulist infot meelde tuletada.
- Keskkonnakaart on hindamatu abivahend kliendi võrgustiku kujundamisel ja kaasahaaramisel.

- Kui juhtumit on mingil põhjusel vaja üle anda kolleegile, on viimasel sellest keskkonnakaardi varal lihtne ülevaadet saada.
- Mõnes ametiasutuses kliendi asju ajades võib keskkonnakaart ootamatult suurt tuge pakkuda.
- Keskkonnakaart aitab klienti taas motiveerida, kui ta lootus kaduma hakkab – suur töö on juba tehtud ja ka objektiivselt palju seoseid olemas.
- Keskkonnakaardi teine eksemplar võiks olla kliendi käes, et kohtumiste vaheaegadel oma olukorra ja väljavaadete üle mõtiskleda. See aitab kliendil (ja tema perel) tunda end võrdväärsema partnerina.
- Asutuse töökoosolekul juhtumist ülevaate andmine on keskkonnakaardi abil kiirem ja informatiivsem.
- Keskkonnakaart peaks kindlasti kaasas olema superviisori juurde minnes.

Perekonna sotsiaaltöös on keskkonnakaart peamine abivahend sekkumise planeerimisel. Sellest edaspidi.

Marju Selg

Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika õppetooli assistent

HELIMASSAAŽ LEEVENDAB KEHAMURESID

Juba ammustest aegadest on täheldatud, et muusika mõjutab meeleolu ja tundeelu, hingamise rütmi ja pulsisagedust. Muusikat on kasutatud lihaspingete ja valu leevendamiseks, üldise enesetunde parandamiseks, enese sisemaailma avastamiseks.

Vibroakustiline teraapia on välja kasvanud muusikateraapiast. Selle ravimeetodi algatajaks on Norra muusikaterapeut ja eripedagoog Olav Skille. Oma töös füüsiliste ja vaimsete puuetega lastega täheldas Skille, et muusika toime on tugevam, kui asetada kõlarid lapsele lähemale, nii et keha tajub muusikavibratsiooni. Muusika valikul lähtus Skille põhimõtetest, mida ta nimetas muusika universaalideks:

- madalad sagedused mõjuvad enamasti lõõgastavalt, kõrged sagedused võivad tekitada pingeid
- rütmiline muusika mõjub tavaliselt ergutavalt, mitterütmiline muusika rahustavalt
- vali muusika võib esile kutsuda agressiivseid impulsse, mahe muusika mõjub rahustina

Vibroakustilise teraapia seansi ajal lamab inimene spetsiaalsel sisseehitatud valjuhäälditega voodil või istub toolil, mis võimaldab helivibratsioonil vahetult keha mõjutada. Inimene tajub seda massaažina. Massaažiefekti võimendamiseks on muusika lindistatud madalsagedusega helivibratsiooni vahemikus 30 Hz–120 Hz. Kasutatakse ka ainult muusikat või ainult pulseerivaid madalsagedusega helisid. Mõnused – nii tunda kui kuulata – on loodushäälte salvestised (meri, tuul, metsamüha, linnulaul, ojavulin), mis võivad olla ka muusikaga kombineeritud. Vibroakustilises teraapias kasutatav muusika on reeglina mahe, improviseeritud ja ilma rõhutatud rütmiga. Muusika rikastab ja aitab maskeerida domineerivat madalsagedusega vibratsiooni oma mitmekesiste muutustega rütmis ja intensiivsuses. Tavaliselt kestab raviseanss 20–30 minutit. Seansside kestus, arv ja sagedus sõltuvad kliendi vajadustest.

Vibroakustiline teraapia on arenev ravisuund. Seoses positiivsete tulemustega lisandub üha uusi helilainete biofüüsikalisel toimel põhinevaid meetodeid. Ka seadmestiku osas pakutakse

erinevaid lahendusi – lamamisasemena konstrueeritud muusikariistadest (häll, mille “kaanel” on kandlekeeled) kuni akustiliselt moduleeritud soojaveemadratsite ja kõrgtehnoloogial baseeruvate helisignaali muunduriteni, mida võib kasutada ka põrandate all, et pind oleks elastsem ja jalale pehmem.

Kuidas vibroakustiline teraapia mõjub

Vibroakustilise teraapia toime organismile:

- mõjub stabiliseerivalt ja lõõgastavalt kesknärvisüsteemile;
- lõõgastab silelihaseid, parandab liikuvust;
- vähendab valu;
- kiirendab ainevahetust;
- alandab arteriaalset vererõhku;
- avaldab positiivset mõju kardiovaskulaarsele süsteemile.

Vibroakustilise teraapia psühholoogiline toime:

- soodustab kliendi-terapeudi kontakti
- rahustab
- vähendab ärrituvust ja masendust
- vähendab ennastkahjustavat käitumist
- rahustav-lõõgastava efekti tõttu aitab kaasa eneseusalduse tõusule, töövõime paranemisele
- parandab kehatunnetust

Vibroakustilise teraapia rakendamine

Vibroakustilist teraapiat rakendatakse relaksatsiooniks, funktsionaalse närvisüsteemi häirete ja somaatiliste haiguste ravis, vaimse ja füüsilise puudega inimeste tervise edendamisel.

Aastatega on meetodi rakendamine praktikas mitmekesistunud, seda on hakatud kombineerima ka teiste mõjutusvahenditega – erinevate massaažiliikidega, liikumisteraapiaga, juhendatud kujutlustega, sugestiivsete tekstidega, psühhoteraapiaga. Nii on vibroakustilise teraapia läbiviijal avarad võimalused oma lähenemise leidmiseks ja isikupärase rakenduse väljatöötamiseks.

Eestis sai vibroakustilise teraapia rakendamine alguse Tallinna Pedagoogikaülikooli terviseuuringute laborist 1988. aastal. Praegu tegeldakse vibroakustilise raviga mitmetes tervise- ja hooldusasutustes: Jüri Tervisekeskuses, Tallinna Psühhiaatriaiglas, Nõmme Lastekodus, TÜ Kliinikumi Psühhiaatriaiglas, Viljandi Haiglas, Haapsalu Neuroloogilises Rehabilitatsioonikeskuses, Kuressaare Sanatooriumis, Tallinna Arstlikus Perenõuandlas ja veel mõnel pool.

Vibroakustilise meetodi rakendamine toetava teraapiana seksuaalselt ärakasutatud laste puhul

Laste seksuaalne ärakasutamine on raske lapse isiku vastu toime pandud kuritegu, mis võib pikaajaliselt mõjutada lapse edasist elukäiku. Seetõttu on lapse huvidest lähtuvalt oluline nii seksuaalse ärakasutamise avastamine kui ka lapsohvri rehabilitatsioon.

Meie tähelepanu all oli viis tütarlast, seksuaalse ärakasutamise ohvrit, kelle kohta on andmed toodud tabelis 1.

Tabel 1. Vaatluse all olnud seksuaalselt ära kasutatud tütarlapsed

Vanus	Seksuaalse ära kasutamise viis	Kohtu lahend	Juhtunust möödunud aeg (aastates)
8	pedofiilia	–	8
13	vägistamine	–	6
14	vägistatud	–	6
13	grupiviisiline vägistamine	+	5
15	grupiviisiline vägistamine	–	2

Seksuaalse ära kasutamise ohvriks langenud tütarlastest kõige noorem oli ligi pool aastat pedofiilia ohvriks; kaks olid vägistatud üksikute meesisikute poolt ja kaks tütarlast olid grupiviisilise vägistamise ohvrid. Ainult ühe lapsega toimunu jõudis kohtusse, ülejäänud nelja puhul jäi see lapse, teda ära kasutanud isiku, lapse pereliikmete ning kitsa ringi spetsialistide teada, kelleks olid noorsoopolitseinikud ja ülekuulamise juures viibinud pedagoog.

Arvukatest teaduslikest uurimustest on teada, et seksuaalne ära kasutamine tekitab lisaks füüsilistele traumadele ka kauakestvaid psüühilisi kahjustusi ja käitumishäireid, millest võib siinkohal nimetada järgmisi: nõrkuse ja jõuetuse tunne, stress ja taandareng, enesetapumõtted kuni enesetapukatsete ning enesetapuni välja, hirmuhood, unehäired, kroonilised hommikused peavalud, valud südame piirkonnas, püsivad lihastevalud, usalduse kadumine oma tajude ja tunnete vastu. Lastel, kes on langenud seksuaalse ära kasutamise ohvriks, on täiskasvanuna kaks korda sagedamini vaimseid tervisehäireid kui teistel. Hilisemas elus võivad ohvrit pidevalt saata masendushood, alkoholi- ja narkootikumisõltuvus, toitumisprobleemid nagu anoreksia ja buliimia, vähene eneseusaldus, kalduvus homoseksuaalsusele, madal eneseväärikustunne.

Meie poolt uuritud tütarlastel täheldatud häired käitumises ja tervislikus seisundis on toodud tabelis 2. Pärast seksuaalset ära kasutamist loobus 3 tütarlast huvialaringidest vaatamata sellele, et nad olid enne innukalt tegutsenud näiteringis, spordi- või muusikakoolis.

Tabel 2. Tervise- ja käitumishäirete esinemine seksuaalselt ära kasutatud tütarlastel

Häire	Laste arv
Peavalud	5
Unehäired	5
Huvi kadumine ümbritseva elu ja õppimise vastu	5
Kartlikkus meesisikute suhtes	5
Lihastevalud	4
Enesetapumõtted	4
Suguelundite vigastused	4
Hirm üksinda tänavale minna	4
Endassetõmbunud olek	3
Suguhaigus	1

Siin on toodud ainult need kahjustused, mis ilmsid eredalt pärast lapse seksuaalset ära kasutamist. Tagantjärele võib öelda, et iga laps ohvri puhul kombineerus 5-6 häiret. Tabelis 2 ei ole märgitud neid käitumishäireid, mis ilmsid neljal vägistamise ohvril nädala jooksul peale

vägistamist ja olid funktsionaalse närvisüsteemi häire tunnuseks, näiteks viskusid lapsed vastu seina, hüsteeritsesid.

Kuna laste perekonnad olid huvitatud rehabilitatsioonist, siis pärast juhtumi fikseerimist politseis suunati tütarlapsed Tallinna Pedagoogikaülikooli terviseuuringute laborisse, et nad saaksid vibroakustilist teraapiat. Ajavahemikus okt 1992 – jaan1998 läbis viis last vibroakustilise teraapia kümme seanssi, 2-3 korda nädalas. Teraapia algas kõigi viie puhul 25-30 päeva pärast seksuaalset ärakasutamist ning nüüdseks on sellest möödas 2-8 aastat.

Tulemuste hindamisel tuleb arvestada seda, et me ei rakendanud kontrollgruppi, muutuste fikseerimine toimus vaba intervjuu vormis. Teavet muutuste dünaamikast lapse käitumises ja tervises saime lapse poolt kõige enam usaldatud isiku käest, kelle vaateväljas laps pidevalt viibis. Neljal lapsel oli selleks ema ja ühel lapsel hoolduspere ema. Pärast raviseansse töid emad esile järgmisi vibroakustilise teraapiaga seonduvaid muutusi tütarlaste enesetundes:

- tütarlapsed muutusid rahulikumaks
- unehäired vähenesid
- peavalud vähenesid
- 8 aastasel tütarlapsel kadus näolt hirmunud ilme (näolihaste lõõgastumine)
- suurenes enesekindlus
- vähenes kartlikkus

Uurimused on näidanud, et seksuaalse ärakasutamise ohvritel esineb sageli enesetapukatseid või nad sooritavadki enesetapu. Meie poolt uuritud tütarlastest oli neljal enesetapumõtteid, kuid mitte ükski neist ei viinud neid ellu.

Vibroakustilise teraapia rakendamise põhjendus seksuaalse ärakasutamise tagajärgede leevendamisel

- Protseduur on seotud hoolitsusega. Inimene, kes on sattunud intiimse vägivaldse kohtlemise ohvriks, vajab rohkesti hoolt ja armastust, et taastada eneseväärikustunnet.
- Helimassaaž lõõgastab füüsiliselt – alandab lihaspinget, vähendab valu.
- Muusika avaldab positiivset mõju tundeelule, võimaldab eralduda ebameeldiva kogemusega ülekoormatud tegelikkusest helide maailma ja sellest inspireeritud kujutlustesse.
- Muusika mõjutab keha rütmilisi protsesse – aeglane voolav relaksatsioonimuusika soodustab südame löögisageduse ja vererõhu alanemist, kergendab hingamist.
- Muusikast tekib heliallika ümber muusikaruum. Lamades vibroakustilisel voodil, tunneb inimene end nagu helide vannis – turvaliselt eraldatuna muust maailmast ja sealjuures mitte üksi, sest muusika on meeldivaks ja toetavaks kaaslaseks lõõgastus- ning kujutlusretkel.
- Relaksatsioonimuusika on valitud põhimõttel, et heliteoses tuleks esile harmoonia ja meloodia, et muutused oleksid etteaimatavad ja järk-järgulised, rütm aeglane. Muusikalised laused on justkui pikaks venitatud, ilma konkreetse alguse ja lõputa. See toob kuulaja jaoks kaasa aja näilise pikenemise. Nii võib mõnekümne minutiline seans tunduda tunniajase puhkusena, mis võimaldab kiiremini taastuda.
- Massaaž sünnib helide toimele, mis välistab puutekontaktiga seotud hirmu ja ebamugavuse. Masseerivad helid aitavad taastada keha normaalset tundlikkust.
- Massaažiga kaasnev kehatunnetus aitab psühhoteraapia võtteid rakendades läbi töötada kehaga seotud ebameeldivaid kogemusi, ka neid, mis on juhtunud pikka aega tagasi, kuid mis siiani häirivad heaolu ja igapäevase eluga toimetulekut.

Tõhusa lõõgastusvahendina sobib vibroakustiline teraapia seksuaalselt ärakasutatud laste rehabilitatsioonikompleksi. Vibroakustilist meetodit saab rakendada toetava ravina ka mitmete

muude tervisehäirete puhul ning käitumisharjumuste muutmisel. Muusikamassaaž sobib suurepäraselt kehaga seotud probleemide - sealhulgas söömishäirete - teraapiakompleksi ning omab toetava raviviisina perspektiivi sõltuvushäirete ravis. Lähtudes vibroakustilise teraapia rakendamisel ilmnunud ravi- ja lõõgastusefektist, võib seda meetodit kasutada turvakodudes, sanatoorsetes koolides, eriinternaatkoolides, lastekodudes ja lastehaiglates, kus kasvandike ja patsientide seas on lapsi, kellel ilmnevad eelpool nimetatud häired.

Rael Gann

pedagoog

Eha Rüütel

TPÜ terviseuuringute labori juhataja

Sündmus

EAKAD NAISED ÜHISKONNAS: New Yorki foorumi mõtteid

Igas regioonis ja riigis on eakaid, kelle probleemid ühiskonnas järjekindlalt teisenevad. Muude kõrval on üheks suureks probleemiks ka eakate sugupoolega seonduv. Naised elavad kauem, nad on vitaalsemad, mistõttu neile osutatakse hoolekandes ja tervishoius suuremat tähelepanu. Ometi on probleeme ka eakatel meestel. Seda eriti siis, kui nad jäävad üksi. Neil on raskusi enese eest hoolitsemise ja toimetulekuga. Nii sotsiaalsed kui kultuurinormid nõuavad naistelt hoolitsejate ja hooldajatena palju energiat. Hooldustöötajad on valdavalt naised. Kogu maailmas on üha enam märgata lähenemist eakate probleemidele soolisest vaatenurgast. Eri maades on ühiskonna suhtumine naistesse, nende töösse ja pereellu erinev.

Naiste asend ühiskonnas

Eakate naiste asendi, nende eluga toimetuleku üle arutleti põhjalikult märtsikuus New Yorgis toimunud foorumil. Eestist osales seal käesoleva artikli autor ja Soomest seenioripoliitika uurija dots. Silva Tedre. Vananemise soolisi probleeme käsitlevast foorumist võtsid osa paljude maade (India, Kamerun, Keenia, Itaalia, Korea, USA jt) naised, kes on uurinud eakate naiste olukorda ja nende elukvaliteeti.

Esindusliku kokkusaamise juhtideeks kujunes eakate huvides globaalsel tasemel tegutsemine. Laiaulatuslikult analüüsiti vananemise sotsiaalseid ja majanduslikke aspekte. Eriti teravalt võeti vaatluse alla inimõigustega seonduv, kuna kõikjal maailmas esineb eakate suhtes inimõiguste rikkumisi. Vananemise probleemidega töötab 1994. aastal ÜRO egiidi all loodud ühendus, mille presidendiks on pr Susanne Paul USAst.

New Yorgis oli põhjaliku vaatluse all naiste asend ühiskonnas ning selgus, et paljud probleemid on eri maades sarnased. Vähem arenenud maades on märgata vanade naiste tõrjutust nii pereelus kui ka töösuhetes. Samas ei ole suhtumine vanadesse meestesse kaugeltki nii tõrjuv. Tõrjutus saab alguse ühiskonna hoiakutest ja suhtumisest vananemisse, sugupooltesse ja vanadesse inimestesse.

Mida tuleks teha

Ettekannetes toonitati vajadust teadvustada ühiskonnas naiste tõrjutust ja neisse hoolimatut suhtumist. Kõlama jäid järgmised mõtted:

- eakad naised peavad end muutma ühiskonnas "nähtavaks" ja võitlema oma õiguste eest;
- on vaja pöörata rohkem tähelepanu üksi elavatele naistele ja nende elutingimustele;
- eakate toimetulekut saab edendada hoolekandainstitutsioonide parema koostööga kiriku ja mittetulundusühingutega;
- kõigis maades on tarvis senisest põhjalikumalt käsitleda sotsiaalkindlustuse küsimusi seenioripoliitika seisukohalt lähtudes.

Foorumil tekkis elav diskussioon sotsiaalkindlustuse ja hoolekande privatiseerimise üle. President Susanne Paul tõi välja tõsiasja, et paljud maad esitavad vanade naiste kohta mittetõest informatsiooni. Mitmed maad on esitanud variraporteid, Susanne Paul nimetas Itaaliat ja Kanadat.

Inimõigused ühiskonnas

Ümarlaua kõnelustes vaagiti ka eakate aasta saavutusi ja leiti, et tänu naiste aktiivsusele on siiski "jää hakanud liikuma". Eakate probleemidele tõhusama tähelepanu osutamisele viitab ka asjaolu, et paljudes maades loodi just eakate aastal vastavaid uurimis- ja arenduskeskusi. Neis keskustes analüüsitakse vanade naiste toimetulekut eluga, nende tõrjutust ja väärkohtlemist. Kogu maailmas peetakse seenioripoliitikas esmatähtsaks inimõiguste järgimist.

Elukvaliteet paremaks

Foorumil leiti, et eakate naiste elukvaliteedi tõstmiseks tuleb pea kõigil riikidel lahendada järgmised ülesanded:

- on vaja vanemate naiste terviseuringuid;
- edendada hoolekannet ja arstiabi;
- muuta tervishoiu- ja meditsiiniteenused eakatele naistele kättesaadavaks ning luua neile uusi teenuseid;
- muuta keskkond eakasõbralikuks, turvaliseks ja seenioride toimetulekut toetavaks;
- kohelda vanemaid naisi võrdväärselt ühiskonna teiste liikmetega ning austada nende väärikust;
- korraldada vanemaealiste naiste koolitust, sh täiend- ja ümberõpet;
- anda eakatele võimalus seenioripoliitika kujundamiseks - teavad nad ju ise kõige paremini, mida on vaja nende healuks.

Sõnavõttudes toonitati, et lugupidavat ja mõistvat suhtumist vananemisse kui elukaare loomulikku etappi ning põlvkondade vaheliste suhete sujuvust tuleb kujundada juba maast-madalast. Seejuures tuleb silmas pidada iga rahvuse eripära ja kultuuritraditsioone.

Foorumi raames toimus eakate naiste elu-olu käsitleva teadusartiklite kogumiku "Vananemine ja sugupoole osa selles" esitlus. Raamatus on avaldatud paljude maade (USA, Jaapan, Austraalia, Inglismaa, Mehhiko, Türgi jt) ülikoolide õppejõudude ja uurijate artiklid, sh ka Silva Tedre ja minu ühisartikkel "Eakad naised Eesti siirdeühiskonnas". Raamatu kirjastas ÜRO toetusel Rahvusvaheliste Naisuuringute ja Koolituse Instituut. Esitlusel osales ÜRO eakate programmi kuraator hr Aleksander Sidorenko, keda huvitas väga Eesti seenioripoliitika ja selle ellurakendamine.

New Yorgis eakate sugupoolest lähtuvat probleematikat käsitlev foorum ja sellega liituv raamatuesitlus oli huvipakkuv ja sisukas. Koostöö kolleegidega jätkub.

Taimi Tulva

TPÜ sotsiaaltöö osakonna juhataja, professor

Regioonid

PIKAAJALISTE TÖÖTUTE AKTIVISEERIMINE VILJANDIMAAL

Eesti peamiseks ressursiks on viimasel ajal hakatud nimetama inimressurssi. Kuigi see kõlab pisut kunstlikult, on tõsi see, et peamiseks rikkuseks on meie inimesed, nende ettevõtlikkus, aktiivsus, haritus ning ka töökus. Muudatused ühiskonnas on viimase kümne aasta jooksul olnud nii kiired, et paljud pole suutnud nendega kaasa minna ja leida endale kohta nii ühiskonnas kui ka tööturul. Seetõttu pidas sotsiaalministeerium oluliseks käivitada riikliku hoolekandeprogrammi "Preventiivne töö sotsiaalsektoris" raames pikaajaliselt töötanud inimeste aktiveerimise pilootprojekti kuues maakonnas.

Eriti on vähenenud kuni 24-aastaste noorte ja pensionieelikute tööhõive, samuti on konkurentsivõime madal aastaid lastega kodus olnud emadel ning puuetega inimestel. Omaette sihtgruppi moodustavad nn asotsiaalid ning vanglast vabanenud, kellel küll tihtipeale tööle asumise soovi polegi. Seega seati eesmärgiks aidata leida tööd neil, kes ilma tugiteenusteta sellega hakkama ei saa – pikaajalistel töötutel, kellel puudub võimalus kasutada tööturu teenuseid.

Algus Viljandimaal

1999. aastal algul moodustasid Viljandi linn ja kolm sellega piirnevat omavalitsust – Paistu, Saarepeedi ja Viiratsi vald mittetulundusühingu Aktiveerimiskeskus. Möödunud aastal kuulus seega Aktiveerimiskeskuse teeninduspiirkonda 4 omavalitsust elanike arvuga 29 513 inimest. Nii võib öelda, et teenindati peaaegu poolt maakonna elanikest. Registreeritud töötuid oli 516, mis moodustas 3,6% tööealistest inimestest, kuid tegelik töötus maapiirkondades on kindlasti peaaegu kaks korda suurem.

Projektijuhina asus tööle Riina Tammann, kes tegi läbi vastava koolituse ning esimese tööna viis läbi ka uuringu. Uuringu tulemused näitasid, et 65% pikaajalistest töötutest peab oma toimetuleku eest vastutavaks Eesti riiki või kohalikku omavalitsust, 5% saatust ning 30% võtab vastutuse enesele. Nendest tulemustest lähtudes planeeriti peamiseks töösuunaks oma elu eest vastutuse võtmise suurendamist, et olla aktiivne ja enesega iseseisvalt toimetulev.

Riina Tammanni sõnul selgus ka see, et kui suunata pikaajaline töötute ilma eelneva sotsiaalse rehabilitatsioonita tööle, siis on ta suure tõenäosusega varsti jälle töötute, kuna ta on pikaajalise töötute eemaloleku tõttu võõrandunud ühiskondlikust elust ja muutunud vähekontaktseks, sest suhtlemisvõimalused on olnud väga napid. Puudulik on informatsioon seadustest, muutustest ühiskonnas, vähenenud on kohusetunne.

Selgus, et nii mõnelegi pikaajalisele töötutele on tehtud tööpakkumisi, kuid puudulik eneseväljendusoskus ja võime oma oskusi müüa on olnud takistuseks töö saamisel. Kahtlemata on puudu ka haridusest ja oskustest, sest kuna Viljandimaa oli nõukogude perioodil sisuliselt monofunktsionaalne põllumajanduspiirkond, siis pole nendel inimestel, kes aastakümneid on töötanud põllumajanduslikus tootmises või selle saaduste ümbertöötlemise alal, võimalik oma oskusi enam rakendada.

Aktiviseerimiskeskuse tegevus 1999. aastal

Läinud aastal toimus grupitöö, mille teemadeks olid mina-pildi ja eneseaustuse kujundamine, suhtlemispsühholoogia, eneseväljendus. Tutvustati ka seadusi, aktiivse töötöingu meetodeid ning CV koostamise põhitõdesid. Tähtis osa on olnud individuaalsetel konsultatsioonidel, et igal konkreetsel juhul fikseerida inimese vajadused, oskused ja võimed ning läheneda igale inimesele, lähtudes tema elu- ja sotsiaalsest keskkonnast.

Toimus ka pidev töökohtade vahendamine ning andmebaasi uuendamine. Tööandjaid informeeriti Aktiviseerimiskeskuse võimalustest leida ja pakkuda tööjõudu, samuti püüti tööandjaid motiveerida uute töökohtade loomiseks.

Tulemused

Riina Tammann on teinud erakordselt suurt tööd võrgustikutöö arendamisel, mille osapoolteks on olnud kohalikud omavalitsused, maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakond, Tööhõiveamet, kohalikud meediakanalid, tööandjad, psühholoogid-kutsenõustajad, teised samalaadsed aktiviseerimiskeskused Eestis, Viljandi Puuetega Inimeste Koda. Lisaks riiklikele summadele on Riina Tammann taotlenud raha ka Hasartmängumaksu Fondist, et viia ellu lisaprojekte pikaajaliste töötute sotsiaalseks rehabiliteerimiseks.

Möödunud aastal on 230-st keskusesse pöördunud pikaajalisest töötust leitud koostöö tulemusena töökoht 77-le inimesele (33,4%). Seega võib näha lisaks omavalitsuste positiivsele tagasisidele ka reaalselt arvu, mis tõestab projekti vajalikkust. Kuueliikmeline töögrupp ja maavalitsuse esindaja kogunevad kord kuus info vahetamiseks ja edasiste arengusuundade planeerimiseks.

Käesoleval aastal on Riina Tammani sõnul proovile pandud projekti jätkusuutlikkus. eelkõige seoses sellega, et muutunud on rahastamisallikas ning raha pole laekunud veel maikuukski. Sellega seoses on püütud ühtlustada kõigi Eestis töötavate aktiviseerimiskeskuste tegevust, kuid selle otstarbekust pole sügavalt kaalutud.

Käesoleval aastal on avaldanud soovi osaleda Aktiviseerimiskeskuse töös veel mitu omavalitsust ning loodame, et tulemuslik koostöö areneb edasi.

Mis saab edasi

Tulevikus on Viljandi Maavalitsus koos Aktiviseerimiskeskusega mõelnud ka puuetega inimeste aktiivsemale rakendamisele tööturuteenuste kasutamisse ja selleks planeerime toetatud töökohtade loomist. Siin näeme suure sihtgrupina just vaimupuudega noori, kelle tööjõudu saaks kasutada puhastus- ja heakorrateenuste osutamisel ning hoolekandeesutustes abitööjõuna. Seda eelkõige selleks, et tõsta vaimupuudega noorte elukvaliteeti. Seda tööd kavatakse teha koostöös Vaimse Tervise Päevakeskusega.

Reet Jõgi

Viljandi Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja asetäitja

3. sektor

MTÜ ISESEISEV ELU

Sotsiaalse firma esmatutvustus

Taustinfo

Mittetulundusühing Iseseisev Elu on asutatud 18. veebruaril 1997 Tartus. Ühingu tegevuse eesmärk on toimetulekuraskustega inimeste tööõppe korraldamine ja inimeste tööhõive edendamine. MTÜ Iseseisev Elu loomise idee tekkis vajadusest pakkuda krooniliste psüühikahäiretega inimestele uut teenust - täiend- või ümberõpet, toetatud ja üleminekutööd. See kõik on osa psühhosotsiaalsest rehabilitatsioonist.

Ettevõtet, kus töötavad koos tavainimesed ja oluline osa puuetega inimesi, nimetatakse sotsiaalseks firmaks. Esimene sotsiaalse firma definitsioon töötati välja Austrias 1996. aastal, seega on tegemist suhteliselt uue nähtusega. MTÜ Iseseisev Elu peab end sotsiaalseks firmaks, sest meie töötajatest on 85% puuetega inimesed. Võime ennast pidada siiani edukaks, sest põhiosa tulust teenime omavahenditega, 15% käibest toetab Tartu Linnavalitsus.

Ühingu tegevuse eesmärk

on osutada professionaalset sotsiaalteenust, olla kohaliku (Tartu) elu edendaja.

MTÜ Iseseisev Elu ülesanded on järgmised:

- korraldada toimetulekuraskustega inimeste ümber-ja täiendõpet
- leida kursustele praktikabaas
- leida kursuse parimatele lõpetajatele töökoht linna ettevõtetes
- rajada ja hoida käigus üleminekutöökohad
- leida võimalusi toetatud töökoha saamiseks

Hetkel suudame nimetatud teenuseid pakkuda vaimse tervise probleemidega inimestele, kes iseseisvalt ei leia sobivat tööd. Need on inimesed, keda Riiklik Tööturuamet ei suuda teenindada ja kes soovivad sotsiaalpsühhiaatrilist rehabilitatsiooni, et leida oma võimetele sobivat töist rakendust.

Sotsiaalse õigluse puudujääki leevendab psühhosotsiaalne rehabilitatsioon töö kaudu (vt. tabel 1). MTÜ Iseseisev Elu aitab inimestel hinnata oma tõiseid võimeid ja leida neile rakendust.

Tabel 1. Psühhosotsiaalne töörehabilitatsioon

Normid	Kaitstud töö	Üleminekutöö	Toetatud töö
Tööaeg	osaline	osaline	osaline või täielik
Töökoha kohandatus	spetsiaalne	osaline	normettevõtte töö
Juhendamine	pidev, individuaalne	pidev, grupiviisiline	toetamine vajadusel
Töösuhe	pole töövõtu lepingut	tööleping	tööleping
Side ühiskonnaga	puudub laiem side	nõrk	täielik integratsioon

Arengu eesmärk	üleminekutöö ja töövõtete täiendamine	toetatud töö ja oskuste säilitamine, arendamine	sulandumine töökeskkonda ja toetuse vähenemine
Töövorm sobib	ebastabiilses seisundis kliendile, kellel on soov osaleda töös	stabiilses seisundis kliendile, täielik eneseteenindus, töö avaturul raskendatud	stabiilsuse saavutanud kliendile, kes on tavaühiskonda integreerunud

Allikas: Maire Koppel 1999

Töö leidmise protsess

1. Enne töö otsimisele asumist tuleb hinnata oma oskusi ja teadmisi, kas need vastavad uuenenud ühiskonna nõuetele.
2. Sobiva ameti leidmist hõlbustab hästi läbi mõeldud töösoov.
3. Kui puuduvad ametioskused, tuleks osaleda täiend- või ümberõppekursusel.
4. Enne kursusele asumist peab VEK-i tõendil olema soovitus tööle asumiseks.

Töö leidmise protsess MTÜ Iseseisev Elu kaudu (Koppel 1999):

1. Kliendi hindamine: tema töömotivatsiooni jälgimine, kliendi isiklike võimete ja eelistuste väljaselgitamine.
2. Ettevalmistumine tööturukoolituseks, selleks sobivaima võimaliku eriala leidmine.
3. Tööturukoolitus koosneb teooriatundidest ja tegelikust tööst, keskendutakse tööle ja suhetele töökollektiivis.
4. Järgneb töötamine loodetava tulevase tööandja juures, kus hakkab toimuma sulandumine töökollektiivi.
5. Sotsiaalne toetus seisneb uue, töötava kodaniku staatusega tekkinud küsimustele vastuste otsimises ja vaba aja tegusale veetmisele kaasaaitamises.

MTÜ Iseseisev Elu poolt pakutavad töövormid ja -võimalused

Üleminekutööd

Pesupesemisteenus: pakutakse lepingulistele ja eraklientidele, sellega on hõivatud 13 töötajat ja kaks meistrit-juhendajat. Töötatakse 4-5 tundi päevas kahes vahetuses. MTÜ Iseseisev Elu haldab Tartu linnas kahte pesutuba. Ühingu pesumajad suudavad hetkel pesta kuni 3 tonni pesu kuus, alustasime 500 kg pesuga kuus. Hasartmängu Nõukogu toetus projektile "Kroonilise psüühikahäirega inimeste praktikabaasi moderniseerimine" võimaldas osta uue pesumasina ja kuivati ning sellega seoses suurendada pestava pesu kogust. Töömahu suurendamiseks on vaja uuendada ka triikimisseadmeid.

Dekoratiivpuitaedade e. rullpalissaadi valmistamine. Teeme eraettevõttele allhanget. Kaheksa psüühikahäirega inimest ja üks meister-juhendaja töötavad tsehhis koos tervete inimestega, kes tegelevad puidu eeltöötlemisega. Selline töövorm on väga hea näide koostöö võimalikkusest nõrkade ja tugevate võimetega inimeste vahel.

Postkaartide ja kutsete värvi- ja siiditrükitehnikas valmistamine. Seda kaheksa inimese projekti finantseerib Hamlet Trust Suurbritanniast. Praegu toimub õpe koos praktikaga, peagi hakatakse valmistama kaarte ja miniatuurseid pilte ka müügiks. Saab tellida ja valida kaardi suurust, värvi (nt firmavärv) ja kogust, seda nii värvitehnikas kui ka siiditrükitehnikas. Projekt sisaldab toodanguks vajaminevate vahendite muretsemist, eelarve koostamist, turustamisvõimalustega tutvumist. Praegu otsime turgu ja paremaid ruume.

Koolitus nahkrihmade valmistamiseks algas Tartu Tööturuameti toetusel käesoleva aasta märtsis ning lõpeb septembris. Valmistatakse püksirihmasid, katsetame võtmete ja mobiiltelefonikottide õmblemisega. Teretulnud on kõik tellimused.

Õmblustöödega tegelemine on algusjärgus. On olemas töötajad ja täidame väikesemahulisi tellimusteid. Otsime sobivamaid tööruume.

Toetatud töö

MTÜ Iseseisev Elu toetusel töötab kaks inimest.

Suhtekorraldaja/infovahendaja: tegeleb info kogumise ja vahendamisega, on ühingu juhatuse abilise asjaajamisel ametiasutustes.

Pottsepp erafirmas: sellipoisi töö - ahjude, pliitide, kaminade ladumine ja parandamine. Tööandja ja kliendi sõnul soovib mees saada iseseisvaks töötajaks.

Ülemineku- ja toetatud töö eelised võrreldes kodusolemisega

MTÜ Iseseisev Elu töötajate ja klientide arvamuste põhjal:

Tööl

- saab olla ühiskonna liige
- saab tunda ennast inimväärselt
- on võimalus töötada
- osaline tööaeg
- töö on kohandatud
- võimalus teenida lisaraha
- vajadusel toimib juhendamine ja toetamine
- kollektiivsus
- vaba aeg on sisustatud

Kodus

- eraldumine ühiskonnast
- alanenud enesehinnang
- lootusetus töö leidmise suhtes
- regulaarse päevakava puudumine
- puudub vajadus enese arendamiseks
- puudub lisaraha teenimise võimalus
- puudub mõtestatud tegevus
- üksindus
- vaba aja ülejääk

Majanduslikud eelised:

Tööl

- finantskohukohid: nt erihooldekodu igakuine tasu ühe inimese kohta (u 3000 kr) on kümme korda suurem, kui toetatud töökoha maksumus kuus (294 kr)
- riigile ja omavalitsustele laekuvad üksikisiku ja ettevõtte tulu jm maksud
- invaliidsuspensionär kogub tööstaaži vanaduspensioniks

Kodus

- lähedaste inimeste puudumisel on vajalik riigi ja/või kohaliku omavalitsuse toetus elamispinna haldamisel ja igapäevaeluga toimetulekuks
- riigile ja omavalitsustele ei laeku makse
- isikult ei laeku mingisuguseid makseid, toimuvad vaid väljamaksed tema toetamiseks

Võimalikele küsimustele aitab vastuseid leida MTÜ Iseseisev Elu. Kui on huvi meie toodangu ja teenuste vastu, palume võtta ühendust allpool toodud infokanalite, soovitatavalt e-maili kaudu. Soovitame tutvuda ka meie koduleheküljega, mida aeg-ajalt täiendatakse.

Meie e-mail: iseseisev.elu@mail.ee

Kodulehekülg: www.Iseseisev-Elu.ee

Postiaadress: MTÜ Iseseisev Elu, tuba 157, Staadioni 48, 51008 Tartu.

Telefon: 27 333 850

Faks: 27 333 855

Tiit Tõruvere

suhtekorraldaja

KÜMME AASTAT EESTI HEAKS

Aastal 1989 küpses mõte kasutada perestroika võimalusi alustamaks intensiivsemat suhtlemist Eestiga. Nii Nõukogude Liit kui ka USA olid huvitatud majanduse ja hariduse edendamisest. Sealjuures olid riigijuhid Gorbatsšov ja Bush sama meelt selles, mis puutus Nõukogude Liidu monoliitsuse puutumatusse. Mõte oli "paradiisi" demokratiseerida ja Läänest õpitud tarkusega kaasajastada NL majandust. Otsustasime kasutada "suurte poiste" sõprust. Asutasime organisatsiooni, mille nimes figureerib majandus ja haridus. Organisatsiooni põhikiri aga lubab laiahaardelist tegevust, muu hulgas ka humanitaarabi. Jaanuaris 1990 inkorporeeris selle artikli autor Marylandi osariigis Estonian American Fund for Economic Education, Inc., mida tunnustas USA föderaalvalitsuse maksuamet tulumaksust vabastatud heategeva organisatsioonina.

Organisatsiooni nimi aitas hankida teaduslikku kirjandust, mida toimetasime 1990. a Eesti ülikoolidele suuremates kogustes Eesti Merelaevanduse laevadega, mis käisid Mehhiko lahe äärsetes sadamates Ameerika vilja toomas. Tänu Eesti Merelaevanduse ülemale kapten Ninnasele lahenes transpordi probleem. USAs oli kahtlejaid: äkki tulevad venelased ülikooli raamatukogusse ja viivad raamatud ära. Meie vastus oli lihtne: venelastele on ka haridust tarvis ja sel juhul saadame uue laadungi. Eestiga avanenud suhtlemine näitas, et oli puudusi, millest "paradiisis" ei räägitud, eriti välismaalastele, kellele näidati Potjomkini külasid. Fondi tegevus laienes humanitaarabile ja seetõttu hakkasime kasutama lühemat nime Estonian American Fund ehk eesti keeles Eesti Ameerika Fond. Seda sidekriipsuta, sest rõhk on partnerlusel. Mõlemad pooled töötavad koos, annavad oma panuse nii, kuidas nende võimalused lubavad.

Tegevus toimub projektide alusel. Fondi toetajatel on võimalus valida, mida nad soovivad toetada. Fond on avatud organisatsioon: igaüks, kellel on teostatavad ideed ja kes on valmis oma materiaalse või tööpanusega kaasa lööma, on teretulnud. Projektide vajadus kinnitatakse Eestis. Põhimõte on, et Eestis peab olema vastutusvõimeline, aktiivne partner. Teadusliku kirjanduse saatmise järel pakuti Fondile diagnostilist aparatuuri. Eesti poolt teatati, et vajadus on suur. Algas suurprojekt, mille raames toimetati Eestisse raaltomograafe, röntgenikabinette jms Eestipoolsed partnerid ehitasid vajalikud ruumid. Aparatuuriga kaasanes väljaõpe USAs. Kui Maailmapanga esindajad käisid Eestis, siis avaldas neile positiivset muljet see, et Eesti tehnikud said hakkama kõrgtehnilise aparatuuri kokkupaneku ja käivitamisega. Positiivne mulje tasandas teed Maailmapanga laenudele.

Eesti Ameerika Fondi toetajate ja kaastöölise arv tõusis peagi neljasajale. Üle Ameerika organiseeriti jalatsite ja riiete kogumist, vastu võeti uusi või vähekasutatuid. 1991.a. saatis Fond

teele kuus konteinerit. Sama aasta alguses saavutas Fond kokkuleppe Eesti majandusstatistikat arendavate spetsialistide täiendõppeks USA valitsuse programmis. Fondi tegevus laienes arstidele ja meditsiinitehnikutele väljaõppe võimaldamiseks.

Eesti hoolde- ja lastekodude vajaduste leevendamiseks oli tarvis leida neile optimaalne lahendus. Asutuste paljusus ja elanike arvu erinevus neis välistas võimaluse korraldada igale asutusele eraldi saadeti. Oli tarvis koondada 170 asutuse soovid, nende järgi komplekteerida konteiner, leida ladustamise ja jagamise võimalus Eestis. Oli tarvis leida organisatsioon USAs, kelle abil hankida kõike vajalikku. Oli tarvis leida Eestis kaastöölisi, kes aitaksid 170 asutust ühe mütsi alla viia. Mõtte realiseerimine võttis aasta. 1996.a novembris jõudis Eestisse esimene konteiner varustusega 5 miljoni väärtuses, mille komplekteeris Direct Relief International, Inc. ja mille komplekteerimiskuludeks Eesti Ameerika Fond maksis 440 000 krooni. 2000. a. kevadel läks Eesti poole teele viies konteiner.

Hooldeasutuste abistamisprojekt sai alguse 1995.a, kui Fond arutas võimalusi USAs täiendõppel viibiva Pärnu sotsiaalabi osakonna juhataja Valter Parvega, kes teavitas Fondi ideest kõiki osalisi. EV Sotsiaalministeerium ja Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda aitasid tegevust koordineerida. Eesti Ameerika Fond tänab hooldekodude personali, kes korraldavad ladustamist ja jagamist. Tammiste hooldekodu juhataja Priit Pärna oma personaliga hoolitseb konteinerite vastuvõtu ja nende sisu maakondadele jagamise eest. Kaastöölisi on palju, nendele kõigile suur tänu. Ja loomulikult ka tänu Direct Relief International'ile, kelle abiga Fond kümnekordistab oma ressursside efektiivsust.

Ago Ambre

Eesti Ameerika Fondi esimees

Arvamus

PROJEKTIDE RAHASTAMISEST

Eestis on hoolekanne arenenud suhteliselt kiiresti, kuid selle tase, välja arvatud üksikud erandid, on siiski pigem madal. Käärid on tekkinud nende omavalitsuste vahel, kus tegutsevad uuenduslikult ja kliendikeskselt meelestatud omavalitsusjuhid või kus omavalitsusjuhte on võimalik nii meelestada ning nende omavalitsuste vahel, kus see mitmel põhjusel ei ole võimalik. Kuna viimaseid on tunduvalt rohkem, siis on see üheks oluliseks põhjuseks riiklike programmide, aga ka välisrahal baseeruvate kohalike, regionaalsete ja üleriiklike projektide rakendamiseks.

Projektitaotluste rahastamisega kaasneb mitmeid probleeme:

- Info konkursside kohta ei pruugi jõuda kõigi asjast huvitatuteni. Kui tegu on riikliku programmiga, siis liigub info tavaliselt läbi maavalitsuste ega pruugi jõuda mittetulundussektorini.
- Taotluste suure hulga tõttu otsustatakse rahastada tavaliselt neid projekte, mis on nõuetekohaselt vormistatud, kuid kus võib olla ka "must valgeks räägitud", sest ei jõuta kontrollida ja võrrelda tegelikke andmeid. Nii võib jääda rahastamata suurem ja olulisem vajadus, põhjuseks lihtsalt nõrk projekti kirjutamise oskus.
- Sageli on projektikonkursi tingimused väga üldsõnalised, mis võimaldab rahataotlustel olla teooriate, taustinfo, personali ettevalmistuse, tegevuse prognoosimise ja meetodite ning mõistete mõttes niivõrd erinev, et see raskendab valiku tegemist ja hiljem ka tulemuslikkuse hindamist.

- Sageli on nõuded projektide aruandluse osas üldsõnalised, mis võimaldab ka üldsõnalisi aruandeid. Viimased aga ei anna ülevaadet projekti tegelikest tulemustest. Paraku pole ka projektide rahastamist otsustavad nõukogud piisavalt resoluutsed ning rahuldavad üldsõnaliste, kontrollimatute, ebamääraste ja reaalseid tulemusi mitte kajastavate aruannetega.
- Puuduvad pretsedendid selle kohta, et kuskil oleks vastutusele võetud projekti ebasihipäraselt läbi viinud, projekti aruandes, aga ka taotluses, valeandmeid esitanud või tulemusteta jäänud projektide juhte. Programminõukogu võib karta oma pinnapealselt tehtud rahastamisotsuse ilmsiks tulekut, aga tõenäolisemalt pole kellelgi lihtsalt aega ja tahtmist ebameeldivate asjadega tegelda.
- Mitmed projektid, eriti mittetulundusühingute poolt teostatud, ei pruugi leida kohalike sotsiaaltöötajate heakskiitu ega koostöövalmidust. Põhjuseks võib olla vajadus kaitsta kliente ebaprofessionaalsete aktivistide eest, aga ka inimlik enesealalhoiuinstinkt.
- Tihtipeale ei kulutata projektiraha heaperemehelikult. Projektijuhi eesmärgiks on kulutada iga artikli raha nullini ning rahastaja esindaja ei soovi samuti tegelda ebameeldivustega, mis kaasnevad projektiraha tagastamisega.
- Heaperemehelikkuse puudumine avaldub ka selles, et suuremat osa projekte tahetakse jätkata ja laiendada. Siinjuures on näha, välja arvatud mõned erandid, vastuolu projekti tulemuslikkuse ja säilinud või koguni suurenenud vajaduse vahel tegevuse jätkamiseks.

Loetletud raskustest aitaks üle saada iga probleemiga põhjalik tegelemine või nõue kohalikele omavalitsusele projekte arvestatavas mahus kaasfinantseerida. Paraku ei võimalda projektide täielikku finantseerimist paljude omavalitsuste nõrk tulubaas, mistõttu innovaatiliste pilootprojektide teostamine võib kaasfinantseerimise nõude tõttu raske olla. Ma arvan, et kui kohalik omavalitsus tunneb oma eelarves hoolekande klientide kohtlemise koormat, siis hakkab ta vastava peatüki kulutajalt nõudma ka tulemuslikkust ja kvaliteeti, sest lõppeesmärgiks on ju kliendi iseseisev või siis sotsiaalse võrgustiku toel toimetulek, millega seoses sotsiaaltöötaja abi edaspidi enam ei vajata.

Kindlasti on vaja säilitada projekti vormis teenuste pakkumine seetõttu, et heategevuse arenedes oleks ruumi kohalikele fondidele, mille kaudu kodanikud osaleksid ühiskonna nõrkade kohtade parandamisel ja mis soodustaks kokkuvõttes parema sotsiaalse sidususe teket. Selleks on aga vaja välja arendada parem projektide teostamise kultuur. Muu hulgas saab seda teha ka kutseühingute ja kliente esindavate mittetulundusühingute kaasamisega projektide rahastamise üle otsustamises ja nende tulemuslikkuse kontrollimises.

Projektide teostamise praegune tase, maine ja nende vaieldav tulemuslikkus võib olla ka põhjuseks, miks heategevus ei ole siimaani oluliselt arenenud.

Riiklike ja regionaalsete programmide läbiviimine võib osutada endiselt vajalikuks, kuid neid tuleks juhtida koordineeritumalt, tagamaks meetodite, mõistete ja tulemuste mõõtmise ühtsus. Planeerimise koordineerimine on oluline ka selleks, et tagada raha jõudmine ka nendes omavalitsustesse või piirkondadesse, kus on küll vajadus ühe või teise teenuse järele, kuid pole selle nõutaval tasemel teostajat või piisavalt oskuslikku rahastamise taotlejat. Tuleb tunnistada, et seni on puudunud ülevaade programmide tegelikest tulemustest ja tõhususest. See ülevaade on vajalik aga ainult siis, kui meie eesmärgiks on kliendi heaolu ja toimetuleku kasv.

Andres Siplane

TPÜ sotsiaaltöö magistrant ja Riigikogu kantselei majandus- ja sotsiaalinfo osakonna nõunik

ÜKS VÕIMALUSTEST

Koos nõukogude võimu kadumisega kadus meil ka viina sundravi, mis mõningal määral suutis siiski inimesi alkoholisõltuvusest võõrutada. Tänapäeval võivad paadunud alkohoolikud vabalt ringi liikuda ning otse loomulikult ei ole mitte ükski neist huvitatud oma haiguse ravimisest. Kuigi vahel võivad nad seda vajalikuks pidada, ei jõua asi enamasti sõnadest tegudeni. Vähesed suudavad viinakuradi küüsisst pääseda. Igas linnas võib kohata hulkureid, kerjuseid, lootusetult töötuid ja kodutuid, kes mõjuvad linnapildis masendavalt. Tavainimene ei mõtle odekolonni järgi haisevast kerjusest mööda minnes tema tänavale sattumise põhjustest, küll aga näeb ja annab oma hinnangu resultaatile. Alkohool on sageli nii töö ja kodu kaotamise põhjuseks kui ka selle tagajärjeks.

Puskarist lõhnaveeni

Allakäiguspiraali mööda liikudes juuakse alguses riigiviina, seejärel sissetulekute kahanedes ja enesehinnangu langedes salaviina ning päris põhjani jõudes tuntakse mõnu odekolonnist ehk selle pruukijate endi keeles nn vindiga konjakist. Joogiks kõlbavad ka kõiksugu surrogaadid, millest sagedasemad on puskar, hambaalkohol "Leda" ja losjoon "Lemon", mis kuuluvad paljude pisiputkade oluliste müügiartiklite hulka. Lisaks niigi edukale müügiartiklile "Troinoi" on usinad kaupmehed müügil toonud ka lõhnavee "Aromat", mis muutub järjest populaarsemaks.

Salaviina õitseng

Selline riigikodanike mandumine on vesi salaviinaärikate veskile. Nii mõnigi mees võib oma kodukoha ümbruses üles lugeda mitukümmend salaviina müügikohta, mida selle kliendid kiivalt ning edukalt politsei eest varjavad. Salaviina liitri hind on mõningate kõikumistega 50 krooni ringis, mida ei saa võrreldagi poeviina hinnaga. Saamata jäänud aktsiisi on küll püütud kokku arvestada, ent ometi olen kindel, et tegelikku salaviina ja puskari kogust ning selles valdkonnas liikuvaid summasid ei tea keegi. Eduka salaalkoholiäri tulemusena tühjeneb riigi niigi õhuke rahakott veelgi. Riik on siiani talitanud idee järgi, et kui kuskilt laekub makse planeeritust vähem, siis tuleb neid tõsta või sisse viia veel üks uus maks selle asemel, et töötada välja toimivaid skeeme olemasolevate maksude efektiivsemaks kogumiseks. Alljärgnevalt pakun välja ühe idee, kuidas võidelda salaviinaga ja hoida kokku miljoneid riigi ning omavalitsuste raha. Kogu see ettevõtmine nõuaks aga riiklikul tasemel programmi ja koordineerimist. Mõtte sain narkomaanide süstalde vahetamise projektist, kus mõisteti, et ennast süstitakse naganii, tuleb aga võidelda selle eest, et see oleks nii narkomaanidele kui ka teistele ohutum. Alkoholiga on lood samamoodi: kätt kellegi suu ees hoida ei saa, küll aga annab üht-teist ära teha selleks, et joodav kraam selle tarbijale vähem kahju teeks ja seeläbi ka jooja lähikondseid säästaks.

Turuseadus appi

Riigile on salaviinaäri pinnuks silmas, selle hävitamiseks tuleks aga toore jõu ja harvade ning sageli ka edutute politseioperatsioonide asemel kasutada hoopis turumajanduse iseregulatsioonimehhanismi. See tähendab süüa konkurent odavama hinnaga turult välja.

Politseioperatsioonide ajal konfiskeeritud salaviin tuleks mõne alkoholitootja juures ära kontrollida ning ümber töödelda ja -villida. Kvaliteedi tingimustele vastav viin tuleks villida võimalikult väikestesse, näiteks 200g pudelitesse ja müüa hinnaga 7 krooni pudel, mis on võrdne "Troinoi" odekolonni hinnaga. Kuna tooraine on tasuta, siis peaks selline hind katma ümbertöötlemise kulud. Kokkuvõttes niisuguse tegutsemise korral ilmneks järgmises:

- alkohoolikute ravi kulud vähenevad, sest puhas viin on tervisele vähem kahjulik kui surrogaadid. Sageli on alkohoolikud ka ravikindlustuseta ning nende ravikulud maksab

kinni omavalitsus. Kui alkohoolikul puuduvad sugulased ja ta jääb voodihaigeks, siis tema raviks kulutatavad summad võivad moodustada tuntava osa eelarvest;

- suureneb müügikohtade avastamine politsei poolt, sest nende kliendid on huvitatud odavamast viinast ning mõistavad, et sama viin saabub übertöödeldult müügile veelgi odavamalt. Seega on nad ise huvitatud vihjete andmisest. Loomulikult on ette näha salaviina hinna langust, kuid riigi eeliseks oleks tasuta tooraine ja vähem vahendajaid, mis lubaks vajadusel hinnaga manipuleerida ja "monopolid" klientideta jätta;
- salaviina turuosa vähenemisega suureneb riigiviina müügist laekuv aktsiis;
- übertöötlemisega tegelevates ettevõtetes leiab tööd rohkem inimesi;
- salaviinaga tegelevad mustad jõud kaotavad oma sissetuleku ja võimalused manipuleerida poliitikute ning ametnikega.

Kuidas aga tagada, et odav viin oleks kättesaadav ainult paadunud joodikutele ning aktsiisimaksuga koormatud riigiviina läbimüük seeläbi ei kannataks? Selleks on mitmeid võimalusi. Neist mõned allpool:

- nimetada ümbervillitud salaviin näiteks "Parmuviinaks" või ristida see mõne muu nimega, mis intelligentset inimest eemale peletaks, sest selle ostmine kahjustaks tema mainet. Seega tuleks teha panus prestiižile. Eeskujuks võib tuua kas või Saku "Sarviku", millel on oma kindel sihtgrupp. Prestiižile rõhumine oleks efektiivsem väiksemates linnades ja asulates, kus inimesed üksteist paremini tunnevad;
- lisada viinale tavainimesele ebameeldivat maitseainet. Alkoholisõltlast see ei heidutaks, sest temale on oluline, et alkohol mõjuks;
- müüa "Parmuviina" spetsiaalsetest müügikohtadest sotsiaalabiameti poolt välja antud alkohooliku tunnistuse alusel. On selge, et endast lugupidav kodanik sellist tunnistust endale taotlema ei hakka.

Loomulikult on võimalik kasutada kõiki neid ja teisi variante koos või kombineeritult.

Võita võib palju

Positiivse tulemuse korral kahaneks salaviina osakaal alkoholiturul ja kui õnnestuks keelustada või aktsiisiga maksustada ka joogiks kasutatavate odavate halvalõhnaliste alkoholi sisaldavate odekolonniide müük, siis oleks tulemuseks riigi rahakoti paksenemine alkoholiaktsiisi arvelt, sest ka paadunud joodikud oleksid sunnitud jooma riigiviina ja maksma selle eest täit hinda. Ehk väheneks ka alkoholi tarbimine ning kõik sellega seotu, nagu kuritegevus, töötus, kodutus jne, inimesed oleksid tervemad ja rõõmsamad.

Kuigi idee on suur ja ilus, on selle rakendamine seotud mitmete probleemidega. Suureks saavutuseks oleks siiski kas või mõne üksiku inimese tagasitoomine täisväärtuslikule elule.

Priit Ruut

Pärnu Hoolekandekeskuse sotsiaaltöötaja

Mõtteid nõustamise eetikast

Lenne Loide, TÜ neljanda aasta tudeng
kasutatud on ka mõtteid R. Kreemi raamatust "Sotsiaaltöö teooria ja praktika"(1995)

Eetika on lai mõiste, mille sügavam sisu igaühe jaoks erinev. Nagu ka suhtumine eetilisse käitumisse ja selle tähtsustamisse. Kus on piirid, millest eetika algab ja kus ta lõpeb? Ilmselt on ja jääbki see iga inimese sisetunde asjaks.

Mis on minu jaoks olla eetiline? Kus on minu piirid? Tundub, et eelkõige on tähtis nendele küsimustele vastates enda ees aus olla.

Töötajale, kes tegeleb inimestega on eetika tema igapäevase tegevuse aluseks. Nõustamisega on tegelevad mitme eriala spetsialistid, kes lähtuvad oma töö eripärast, kuigi ometi on mõned printsiibid kõigile ühised.

Nõustamises algab eetika abistajast endast, tema isiksusest. Kahtlen, kas üldtunnustatud normide järgi ebaeetiline (valelik, intrigeeriv jne) inimene suudab oma töös olla objektiivne, aus ja kliendi huve arvestav.

Nõustajana peab sotsiaaltöötaja püüdma inimesi mõista, selleks on aga muu hulgas vaja mitmesuguseid teadmisi. Eetiliselt töötamine ilma kindlate oskusteta on raske ja usun, et juba seetõttu ebaeetiline. Kliendiga tema probleemidele professionaalsete lahenduste otsimine ning toetuse pakkumine eeldab teadmisi inimesest – tema käitumisest, sotsiaalsest taustast - laiemat arusaama sotsiaalpoliitikast ning ülevaadet oma eriala praktikast ja olemasolevatest teenustest. Teadmised inividist ja ühiskonnast nii teoorias kui igapäevases töös loovad aluse inimestega töötamiseks.

Teadmistest üksi ei piisa – oma tegevuses peab juhinduma kindlatest väärtushinnangutest. Need on aga inimestel nii erinevad. Olla abistaja tähendab omada peale oskuste ka südant. Arusaama, et inimene on väärtus.

Ühiskond ja inivid on omavahelises sõltuvuses vastastikuste õiguste ja kohustuste kaudu. Igaühel on õigus olla erinev, kuid sellega kaasneb ka kohustus respektida teisi. Palju selles vallas olulist on sätestatud Inimõiguste ülddeklaratsioonis, millest tuleks juhinduda.

Nõustajana oma tööd tehes on hea mitte unustada, et inimesel on nii õigus kui kohustus enda elukäigu üle ise otsustada. Klienti saab suunata, pakkudes talle alternatiivseid võimalusi probleemi lahendamiseks, andes infot. Just aktiivselt kuulates, ilma omalt poolt lõplikke hinnanguid andmata võib saavutada seda, et inimene ise jõuab lahenduseni.

Oluline on näha inimest kui tervikut. Nii seda, keda nõustame, kui ka iseennast. Eetiline kriis ühiskonnas on ehk siiski eelkõige kriis meie eneste eetikas. Endast teadlik olles on kindlam tunne teiseleegi toeks olla.

Välismaa

Leonardo programmi toetusel praktikal

Pärnu Kodumajanduskooli õpilased

Pärnu Kodumajanduskooli kuus sotsiaalhoolduse õpilast viibis Leonardo da Vinci programmi stipendiaadi sotsiaalhoolduse praktikal Norras ja Šotimaal ajavahemikus november 1999 kuni veebruar 2000. Leonardo da Vinci programm on Euroopa Liidu poolt osaliselt finantseeritud kutsehariduse edendamisele suunatud koostööprogramm. Selle raames toetatakse projekte, mille kaudu arendatakse ja parandatakse kutseõppeasutustes antavat koolitust ja viiakse see kooskõlla tööelu muutuvate vajadustega.

Norra

26.november- 17.detsember 1999 viibisid Norra Kuningriigis Jaanika Belöi, Kairi Köster, Liidia Sokolova ja Kristi Õismets. Sõidu eesmärgiks oli Telemarki kommunis asuvate sotsiaaltöoasutuste tööga tutvumine.

Rugtvedt Avlastningsbolig oli koht, kus erivajadustega lastel oli võimalus viibida ööpäevaringselt. Hetkel ööbis seal kaks poissi ning päeval käis seal teisigi lapsi. Majas oli palju erinevaid ruume, kus nendega tegeldi. Oli kohandatud tualettruum ja vannituba, köök, elutuba ja igal lapsel oma tuba oma asjadega. Töötajaid oli majas üle kümne ning alati viibis keegi kohal ööpäevaringselt. Igas toas oli ka videovalve, et jälgida, kas laps magab rahulikult. Nendest kahest poisist, kes seal viibisid, ei olnud kumbki võimeline iseseisvalt liikuma, sööma ega ka rääkima. Nendele olid loodud kõik võimalused, et nad võiksid elust mingitki aimu saada, et nad võiksid leida kontakti inimestega. Mõlemad käisid hommikupoolikuti koolis, nendega tegeles mitu terapeuti. Majas valitses kodune õhkkond.

Seljord Vidaregaande Skole on mõeldud õpilastele, kes mingil põhjusel tavakoolis hakkama ei saa. Nendega samas majas elasid ka raske vaimupuudega noored, kellele õpetati eluga toimetulekut. Näiteks olid toiduretseptid esitatud piltidel, pesumasina kasutamise lihtsustamiseks olid eri värvi paneelid, igal noorel oli oma värv (nagid, rätikud).

Yli Skole's käisime esimeses klassis, kus oli 24 õpilast ja õppetöö kestis kella 8 – 12. Edasi tuleb "kooli vabaaeg (SFO)", mis tähendab, et lapsed võivad kuni õhtuni seal mängida ja nende järele vaatab sel ajal üks õpetaja ja kaks assistenti. Lapsed hakkavad tähestikku ja arvutamist õppima alles koolis. Neil oli ka mänguasjade nurk. Kool meenutas rohkem lasteaeda. Kooli ühes klassis oli ratastoolis tüdruk. Tema juures viibis pidevalt üks assistent. Koolis on tüdruku käsutuses kõik vajalikud abivahendid: spetsiaalne koolipink ja abivahendid käimiseks.

Nord-Tinnes Gardsbarnehage on kuni 6 aastastele koolieelikutele mõeldud eralasteaed. See asub suures, vana eramaja juurde kuuluvas hoones, kus on ka loomi (lambad, küülikud, kanad). Hommikuti koostavad kolm tüdrukut ja kaks poissi koos kasvatajaga oma päevaplaani. Enamus ajast veedetakse õues. Iga päev käiakse väikesel matkal mägedes, kus lapsed teevad tuld, küpsetavad pannkooke, laulavad. Seal majas kehtis kuldreegel: "Mida mustem laps, seda tervem ta on." Enne sööma asumist oli neil kombeks lugeda palvet.

Erivajadustega inimeste ettevõttes töötab umbes 20 puuetega inimest. Nad valmistavad õueküünlaid, pisikesi autodetaile (tihendid jms), pakivad raamatuid, kleebivad kaupadele hinnalipikuid. On ka pesuköök, kus pestakse ja triigitakse pesu. Kuna vabrikus töötavate inimeste töötempo on väga aeglane, siis ka konveier liigub aeglaselt. Vaatamata oma puuetele on nad väga püüdlikud. Vabrikus on ka töötajad, kes aitavad puuetega inimesi juhul, kui nad ei saa ise hakkama. Nii saavad puudega inimesed teha tööd ja tunda end kasulikuna.

Meile võimaldati küllaldaselt vaba aega ning väikseid ekskursioone: Oslosse, Bergenisise, Rjukanisse. Tutvustati ka kohalikke vaatamisväärsusi ja viidi kurssi Norra ajaloo tähtsamate sündmustega. Õhtuti käisime õpetajatel või mõnel õpilasel külas. Pühitsesime Lucia päeva, mis on norralastele suur pidupäev. Siis tehakse Lucia saiakesi, lauldakse ja tantsitakse. Väga tähtsal kohal on ka Nissed, meie mõistes päkapikud, kellest on palju ilusaid laule ja tantse. Meiegi õppisime neid ning läksime koos õpetajate ja õpilastega Nisseks maskeerituna lastele esinema. Kogu üritus toimus väljas, söödi traditsioonilist jõulumagustoitu, milleks on riisikreem.

Praktikaaeg Norras muutis meid palju enesekindlamaks ja julgemaks. Andis juurde eneseusku, et saame hakkama ka võõras keskkonnas. Tekkis parem pilt sellest, kuidas on võimalik töötada abi vajavate inimestega.

Šotimaa

31.jaanuarist kuni 18. veebruarini 2000 käisid Šotimaal praktikal Elle Ennok ja Eneken Valdmaa. Peatuti Greenocki linnas, mis asub pooletunnise autosõidu kaugusel Glasgow"st. Elle töötas Westburn Centre'is, kus õpetatakse kergema vaimupuudega inimestele arvuti kasutamist, faksi saatmist, telefonikõnedele vastamist ja dokumentide täitmist ning seadusi, millest neile on kasu. Hiljem aidatakse neil endale sobiv töökoht leida, kus esimesel paaril kuul käib nendega kaasas sotsiaaltöötaja, et lahendada tekkivaid probleeme.

Klient, kes õpib Westburn Centre'is, ei ole kohustatud iga päev viibima keskus. Nädalapäevad on jaotatud vastavalt nende huvidele. Tihti külastasid nad teisi puuetega inimestele mõeldud keskusi, kus said tegelda oma huvialadega. Peale töötamise Westburn Centre'is õnnestus Ellet tutvuda ka erivajadustega inimestele mõeldud asutustega.

Eneken töötas kolme nädala jooksul kolmes puuetega inimestele mõeldud päevakeskuses: McPhersoni päevakeskuses viibisid väga raske ja kombineeritud puudega inimesed, Fitzgeraldi keskus ja Devoli keskus mõõduka vaimse puudega inimesed. Päevakeskuste ülesandeks on pakkuda puuetega inimesele kohta, kus nad saaksid veeta oma vaba aja ennast arendades. Nendes päevakeskustes pakutakse klientidele võimalusi tegelda oma hobide ja harrastustega, näiteks keraamika, kühsetamise, maalimise, voolimise, muusika ja aiatööga. Neile õpetatakse ka tänaval liiklemist ning kohvikute ja muude avalike asutuste külastamist. Klientidel on võimalus käia ujumas ning lauatennist ja piljardit mängimas.

Šotimaal viibides saime käia ka paaril ekskursioonil koos samal ajal seal viibivate Norra praktikantidega. Külastasime Šotimaa ajaloo tähtsat Stirlingi lossi ja selle lähedal asuvat, Šotimaa ühele kangelasele William Wallacile pühendatud monumenti. Kaks päeva viibisime ka Šoti mägismaal, kus me nautisime looduse ning mägede ilu ning külastasime ühte viskitehast.

Kokkuvõtteks võib öelda, et sealsete sotsiaaltöötajate eesmärgiks on tuua erivajadustega inimesed kodust välja, võimaldada neil elada nii nagu nad ise soovivad ning lasta neil tegeleda just sellega, mis neid huvitab.